

R.H.BRUCE LOCKHART

JAN MASARYK

R. H. BRUCE LOCKHART

JAN MASARYK

OSOBNÍ VZPOMÍNKY

Vydal

ÚSTAV Dra EDVARDA BENEŠE
pro politické, hospodářské a sociální studium
V LONDÝNĚ

Tato medaile byla ražena v Československu brzy po Masarykově smrti v březnu 1948. V té době bylo již nebezpečné i jen vyslovit jeho jméno, neboť komunisté v tom viděli projev sympatií k Západu. Neznámi čeští dárci poslali mi v roce 1948 dvě medaile. Jsou-li ještě na živu a uvidí-li kdy tuto knihu, necht' přijmou mé upřímné díky.

R.B.L.

I.

PRAHA.

LÉTA ZAUČOVÁNÍ.

Měl jsem štěstí, že jsem byl spjat s Janem Masarykem těsným přátelstvím od prvních dnů Československé republiky až do jeho smrti. Ani si již nevzpomínám, kdy jsem se s ním po prvé setkal. Přijel jsem do Prahy jako obchodní přidělenec našeho vyslanectví koncem roku 1919. Měl jsem pro Prahu dobré doporučení, neboť jako přednosta britské misse v Moskvě jsem v roce 1918 učinil vše, co bylo v mé moci, abych zajistil bezpečný odchod československé armády z Ruska. Bolševická vláda tehdy právě ratifikovala separátní mír s Německem a Rakousko-Uherskem. Celá země byla v chaotickém stavu a československá armáda, složená z rakousko-uherských příslušníků, byla ve vážném nebezpečí, že padne do rukou německo-rakouských vojsk a že s vojáky bude naloženo jako s rebely. Čechoslováci si museli nakonec probojovat cestu Sibíří, ale zůstali mně vděční za podporu, kterou jsem jim poskytl. Proto když jsem přijel do Prahy, měl jsem jako přítel privilegované postavení.

Jan byl v té době československým chargé d'affaires

ve Washingtoně. Brzy po mém příjezdu do Prahy byl přeložen jako legační rada do Londýna a zůstal tam až do roku 1921. V této době přijížděl občas do Prahy a byl jsem mu jistě představen na některé z četných večerí nebo recepcí, kterých tehdy bylo v diplomatickém životě až příliš. Prvou jasnou vzpomínku na něj mám jako na hostitele při obědě, ke kterému mě pozval do svých pokojů v bytě svého otce na Hradčanech, nádherně položeném pražském hradě. Byli jsme sami. S odzbrojující upřímností mi vypravoval historii svých začátků: o tom, jak se obtížně probíjel ve Spojených státech než našel zaměstnání v podniku Charles Crane-a, bohatého výrobce zdravotnického zboží, filantropa, přítele a obdivovatele Janova otce, a o svých zážitcích z první světové války. Vrátil se do Prahy několik měsíců před vypuknutím války a sloužil celou dobu války u maďarského pluku. Většinu služby strávil v Polsku a máje obdivuhodné nadání pro řeči, naučil se tehdy polsky a maďarsky.

Pro politickou činnost svého otce, který v Rakousku byl prohlášen za zrádce, byl Jan poznamenaným člověkem a byl v nebezpečí, že bude zatčen. Ale jeho předstírané veselí, jeho vtip a vrozená schopnost přizpůsobit se každé společnosti, v níž právě byl, přenesly ho přes nebezpečí. Byl opravdovým Švejkem, typem českého vojáka, který se zdánlivou snaživostí a úmyslnou prostoduchostí vráží hůl do koleček utlačovatele stroje. Janovy válečné historky, vypravované

s nenapodobitelným uměním a kořeněné výrazy z půltuctu jazyků, byly snad nejlepší z jeho nepřeběrného výběru anekdot.

Když jsme skončili dlouhý oběd, zavedl mne k oknu, otevřel je a ukázal na město pod námi. Byl červen a v třpytivém odpoledním horku splývaly starodávné věže i nové komíny v harmonický celek, a Vltava jako stříbrná nit se vinula pod mosty Starého a Nového města. Je to jeden z nejúchvatnějších pohledů na světě. Nikdy jsem se ho nemohl nabažit, a pro tento první zážitek bude vždy spojen v mé mysli s Janovým jménem.

Obrátil se ke mně a řekl oním poněkud zlehčujícím způsobem, kterého skoro vždy používal, když mluvil s cizinci o Československu: »Že to není špatné město? Že to není špatná země? Naši lidé se musí ještě hodně učit, ale jsou to slušní lidé. Musíte mít s nimi trpělivost a naučit se mít je rád.«

Až do konce svého života byl Jan celému světu hlasatelem slušnosti: slušnosti v lidském chování, slušnosti k příteli i k nepříteli a hlavně slušnosti vůči utlačovaným a utiskovaným.

Vedl mě zpět do pokoje, usedl k pianu a začal hrát. Slyšel jsem ho po prvé. Začal ruskými lidovými písněmi, snad k vůli mně, nebo proto, že to odpovídalo jeho náladě, a z nich přešel do slovenských melodií, které vždycky, zdálo se, uklidňovaly jeho melancholii a které mu dodávaly duševní opory, když později přišly chmurné doby.

Jako hudebník liboval si v nepříliš těžkých skladbách, ale dovedl vyvolat svou hrou na klavír stejnou náladu jako maďarský cikán svými houslemi. Jeho improvisační schopnosti byly na amatéra obdivuhodné. Podlehl jsem okamžitě jeho kouzlu. U oběda byl veselý, vtipný a ultra-americký mluvou i způsoby. U piana byl nejslovanštější ze Slovanů. Tehdy i vždycky později mě udivoval náhlými změnami svých nálad, které mně doposud připomínají střídání slunce a mraků na nebi nad skotskými horami. Kdykoliv jsme pívali v pozdějších letech vodku nebo některý z jeho hrozných cocktailů, složených ze slivovice a vermutu, říkal: »Do hor!« Měl při tom na mysli kraj, do něhož se utíkal ve svých snech: chalupu pod Tatrami, kde zněla hra slovenského pastevce a hudba tekoucích vod.

Kde domov můj? Kde domov můj?

Voda hučí po lučinách,

bory šumí po skalinách.

V sadě stkví se jara květ,

zemský ráj to na pohled.

A to je ta krásná země,

země česká, domov můj.

Jsou to počáteční verše české národní hymny, která je myslím nejméně výbojná ze všech národních hymen. Jan ji hrál onoho dne a vložil do hry více roztoužení než se to kdy podařilo Talichovi a České filharmonii.

Nikdy nenašel svého domova, ačkoliv učinil o to mnoho pokusů.

Když skončil, vstal, poklepal mi rukou na rameno a řekl: »Nu, je toho dost pro dnešek. Jsem si jist, že budeme spolu dobře vycházet. Nyní musím jít a zjistit, který z Vašich diplomatických kolegů si stěžoval otcí nebo Benešovi na naše úředníky. To je moje práce, když jsem doma. Politice nerozumím, musím se tedy pokoušet dávat dohromady rozbité nádoby.«

Byl to dlouhý oběd i na ony veselé dny znovuzrozené Prahy. Když jsem od něho odcházel, cítil jsem, že jsem našel člověka, kterému se mohu svěřit, a který v mnohém směru má tytéž záliby jako já. Nemýlil jsem se. Naše první setkání uzrálo v přátelství, které odolalo všem nízkostem a převratům naší doby.

Brzy se naskytla příležitost toto přátelství upevnit. Jan se vrátil v roce 1922 do Prahy a pomáhal Edvardu Benešovi v jeho osobních stycích. Vídal jsem ho často. Jeho nálady, které se pohybovaly v celé škále lidských citů, od nakažlivého veselí, radosti a vznešeného idealismu po nudu, nedůtklivost a melancholii, pramenily v jeho původu ze smíšeného manželství. Byli různí Janové: český, slovenský, polský, maďarský, hlučný americký Jan, romanticky sentimentální skotský Jan a dokonce i ukázněný a mlčelivý anglický Jan. Pochybují, že někdo znal všechny Jany.

V pozadí Masarykovy legendy je romantická příhoda, která se musela zdát zvláštní a překvapující každému,

kdo poznal Janova otce až v době, kdy byl presidentem republiky. Tomáš Masaryk, mladý a špatně placený lektor ve Vídni, zajel si v létě roku 1877 na dovolenou do Lipska a ubytoval se v malém pensionu. U majitelky pensionu, paní Goeringové, se seznámil se slečnou Charlottou Garrigue-ovou, mladou nadanou Američankou, která byla žákyní Lisztovou a studovala hudbu na konservatoři v Lipsku. Dvacetisedmiletý Tomáš pozval obě dámy na výlet. Loďka, na které se převáželi přes řeku, narazila prudce na břeh a paní Goeringová, stejné váhy jako její nacistický jmenovec, spadla do hluboké vody. Tomáš Masaryk skočil do vody a zachránil ji za cenu vážného nachlazení. To ho přinutilo zůstat dva dny doma, během nichž prohloubil svoji známost se slečnou Garrigue-ovou tím, že jí četl nahlas Buckleovy Dějiny civilisace a Millsovu Porobu žen.

Těsně před tím než odjela do Elgersburgu, Masaryk již velmi zamilovaný, poslal jí dopis a nabídl jí sňatek. Odpověď, kterou mu poslala po odjezdu, byla nezávazná a Masaryk bez dalšího se rozhodl jeti za ní. Měl peněz jen na zakoupení železničního lístku 4. třídy, dojel však, pokračoval v námluvách a dosáhl úspěchu.

Jan, který se narodil 14. září 1866, zdědil po otci jeho idealismus, jeho liberalismus, slabě zabarvený socialismem a jeho západní rozhled. Oddanost k otci byla nejsilnějším poutem jeho života. Vycházela ze srdce a nesnášela kritiky. Jen jednou jsem viděl, že se skutečně rozlobil. Bylo to na malé večeři. Mladý cizí

diplomat, který právě přijel do Prahy a neuvědomoval si, kdo Jan je, učinil nejspíše poznámky, jak je nudné přijít do země, kde syn kočího je prezidentem a vládne přepychově v zámku starých králů. Jan tehdy neřekl ani slova, ale žily mu naběhly hněvem.

Jeho matka byla vlídná, krásná a velmi vzdělaná žena, ale když jsem ji poznal, byla již křehká a slabá. Zemřela v roce 1923. Jan po ní zdědil umělecký temperament a náběh k melancholii, který se projevil u všech dětí z tohoto manželství. Janův starší bratr Herbert byl nadaný malíř, který by býval mohl dosáhnouti trvalé proslulosti, kdyby býval déle žil. Před svou smrtí v roce 1915 učinil nepodařený pokus vzít si život. Kdyby Jan býval chtěl věnovat svůj život hudbě, nepochybuji, že by býval dosáhl velkých úspěchů. Cítil se nejlépe doma a ve svém živlu, když byl ve společnosti hudebníků. Vyrostl v Kubelíkově rodině a alespoň jednou doprovázel velkého houslistu, když hrál v soukromé společnosti.

Byl to také jeho umělecký temperament, který ho nutil vyhledávat samotu a především hory. Měl trvalou vášň pro kopce svého Slovenska. Za války se o nich neustále zmiňoval ve svých rozhlasových projevech a vždy s touhou: »Je mně bolno u srdce, představím-li si, jak agenti Gestapa chodí po kopcích u Turce . . . Turiec je můj domov. Tam jsem ztrávil nejkrásnější dny svého mládí a tam se chci ve stáří vrátit.«

Cesty do Skotska, nebo četba o Norsku, mu vždy připomínaly jeho vlastní krásné hory a tento pocit tvořil

pouto mezi ním a členy jiných horských národů. Bylo to však pouto, které nesmělo být přepínáno. V Janově sentimentalitě byla jakási stydlivost a cítil-li, že odhalil svou duši příliš do naha, ona nálada ho okamžitě přešla, chtěl se napít a říkal, že je špatný člen Masarykovy rodiny a že vrozenou schopnost veselit se zdědil po veselém slovenském dědečkovi, který rád vypil svůj doušek slivovice.

V jistém směru to byla pravda, neboť aspoň v mládí Jan byl bezstarostný, rád vysedával dlouho do noci a Praha dvacátých let poskytovala neomezené svody k nočním toulkám a zábavám. Oplývala kabarety a nočními podniky. Víno bylo laciné a i když hudba nočního života byla převážně vídeňská, hráli ji Češi, nad něž není hudebně nadanějšího národa. Nová republika vzkvétala, a jak jsem napsal ve svém prvním úředním výročním hlášení, byla ostrovem pořádku v moři chaosu.

Byla to léta slavného poválečného údobí a Jan i já, oba málo starší třiceti let, jsme ztrávili mnoho šťastných hodin naslouchajíce Wolfovi, nadanému pianistovi, jednomu z vynikajících žáků pražské konservatoře, nebo plačícím houslím Burešovým a pili jsme při tom snad více než jsme měli.

Po pravdě řečeno byly stíny v pozadí tohoto třpytného obrazu. Čechy se takřka přes noc proměnily z polofeudální provincie v demokratickou republiku. Menšinové otázky a pozemková reforma, odedávna potřebná, i když umírněně provedená podle dnešních měřítek, byla pod-

nětem k projevům nespokojenosti. Někteří z českých úředníků trpěli přílišnou snaživostí a podobně jako bohové v »Upoutaném Prometheovi« měli sklon býti tvrdými jako lidé, kterým se dostalo nové moci. Ani diplomaté nebyli jednotni ve svých náklonnostech: někteří snobové mezi nimi sympatisovali spíše s nespokojenou šlechtou a vysmívali se společenským omylům a nevhodnostem nové úřednické třídy.

Na štěstí na britském vyslanectví nebylo těchto sklonů. Náš vyslanec Sir George Clerk byl v nejlepších stycích s presidentem Masarykem, kterého vídal za války v Londýně. Jejich přátelství častým stykem vzrůstalo a Sir George Clerk měl vliv neúměrný našemu postavení v zemi. Čechoslováci byli pro-francouzští a byli spjati s Francií vojenským spojenectvím. President Masaryk však, který po celý svůj život byl nakloněn anglickému způsobu života a stál vždy na straně umírněnosti a spravedlivého jednání, snažil se tyto vlastnosti vštěpovati svým vlastním lidem. Praha byla příjemným a po-
učným místem pro každého, kdo měl rád Čechoslováky a koho zajímalo, jak se nový stát vytvářel.

Snad největší vadou Čechoslováků v ranných dobách republiky byla závist, která je příznačnou vlastností mnoha demokracií a výsledkem nejklamnějšího syllogismu: »Všichni čeští ministři jsou sedláci. Já, Slavík, jsem sedlák. Tudíž já také chtěl bych být ministrem.« Ze zřejmých důvodů Jan byl hlavním předmětem této dětinské závistivosti. Málokterý z jeho krajanů ho bral

vážně. Myslím, že nikdo v něm neviděl znaky jeho budoucí velikosti. Blízcí přátelé ho měli rádi, ale jiní, rozmrzelí jeho rychlým vzestupem, viděli v něm privilegiovaného syna presidentova a mluvili o protekcionářství na vysokých místech. V těchto dobách mu říkali »Mazlíček Západu« a většina jeho krajanů, ať ho měli rádi nebo ne, považovali to za trefné.

Nevím, jak dalece si byl Jan vědom toho, co se o něm šeptalo. Domnívám se, že tehdy jenom velmi málo; řekl mně však mnohem později, že měl vždy pocity méněcennosti. Byl tehdy ještě velmi nevyzralý a neměl ještě onoho psychologického instinktu, který mu později usnadnil překonávat politické potíže, s nimiž si jeho spoluobčané většího intelektu nevěděli rady. Nebyl také ještě celému národu »naším Janem« nebo »naším Honzou«, přestože od počátku své životní dráhy dovedl jednat s prostými lidmi způsobem stejně jistým jako úspěšným.

Byl užitečným pojítkem mezi diplomatickým sborem a vládou. Znal jazyky a proto styk s ním byl snadný a jeho pohotovost pomoci byla vrozená a neselhávající. Jeho veselé způsoby a zejména jeho nekonvenční a někdy nekontrolovaná americká mluva často zarážely starší vyslance. My mladší tajemníci jsme si ho oblíbili od počátku, našli v něm znamenitého společníka, ale shodovali jsme se v tom, že byl trochu neotesaný a spíše Američan než Čech. Ve skutečnosti Čech v něm převládal vždy mnohem víc než Američan, přišel však

do Prahy přímo z Nového Světa a maje vysoce vyvinutý smysl pro napodobování, osvojil si způsoby i mluvu nikoli washingtonskou, nýbrž chicagskou, kde ztrávil své ranné mládí a kde si připíjel s dělníky a leckdy si i vybojoval jejich přízeň. Se svými krajany byl Českoslovák. Když mluvil anglicky, byl Američan.

V Praze také ho poměry vábily spíše do amerického prostředí, neboť prvním vyslancem Spojených států v nové republice byl Richard Crane, syn presidentova starého přítele a Janova bývalého zaměstnavatele. Crane byl bohatší než ostatní diplomaté a získal nádherný Schoenbornský palác pro své vyslanectví. Jako upřímný Čechofil a bývalý Lansingův tajemník byl persona gratissima u československé vlády. Jan přirozeně trávil u amerického vyslance mnoho svého času, vypravoval své nejtipnější a nejšťavnatější historky obdivujícím ho Američanům a byl velmi nápomocen rozpačitému a někdy velmi plachému americkému vyslanci.

Jan tehdy ještě vlastně nenašel sebe sama, neměl žádných znaků osobní ctižádosti, zdál se spokojeně užívat svého privilegovaného postavení a vykonával pochůzky pro svého otce a pro Beneše. Starosti, které snad měl, ho netížily. Žal pocítil později, když se oženil se sestrou Richarda Crane-a. Bezdětné manželství bylo rozloučeno dříve než uplynulo pět let.

Nikdy se znovu neoženil a přestože měl zápletky a jednu tragickou milostnou příhodu, jedinou velkou láskou jeho života bylo jeho pouto k otci. S ním se cítil

Jan Masaryk

nejlépe. Měl jsem několik příležitostí je vidět spolu, neboť v dvacátých letech prezident rád se mnou mluvil o Rusku. Janovo chování bylo vždycky stejné. Neúčastnil se rozhovoru, považuje svého otce za světce a učence, jehož myšlenkové hloubky a asketické výše nikdy nebude moci dosáhnouti. Seděl a pozorně naslouchal, vyčkávaje napjatě příležitosti, až bude moci posloužiti velkému muži, jehož potřeby byly nepatrné. Mluvil vždy o svém otci i s ním s oddaností, která se více zračila v jeho očích než byla dána na jevo úctou a obdivem. Byl současně obdivovatelem hrdiny i milujícím synem.

Beneš poslal Jana v roce 1925 jako československého vyslance do Londýna. Beneš musel snést kritiky za toto rozhodnutí, a bylo jich dost. Domnívám se však, ba jsem si skoro jist, že to byl jeho otec, který byl původcem tohoto jmenování, měl v úmyslu rozšířiti Janův americký obzor a chtěl, aby v Británii jeho duch uzrál.

Londýn Jana změnil, v Londýně jeho úsudek uzrál. Byl tam vystaven nejtěžší zkoušce charakteru, tam se utvrdil jeho soucit s lidským utrpením, jenž mu byl vrozen a tam se zrodila jeho náklonnost k anglickému způsobu života.

II.

NEKONVENČNÍ DIPLOMAT.

Třináct let, jež Jan ztrávil v Londýně jako oficiální zástupce své země, byla tvárným obdobím jeho kariery. V Praze byl diplomatický sbor středem společenského života a Jan byl osobou značné důležitosti. Nyní přijel do města, kde představitelé menších národů si musí získati uznání vlastními schopnostmi. Někteří zůstanou po celou dobu svého úředního posláni neznámí a v pozadí a jenom nemnozí se stanou známými širší veřejnosti pro své vynikající schopnosti a nadání, nebo díky krisi, jež uvede jejich zemi do popředí světového zájmu. Pro Jana taková krise přišla až později, kdy již dlouho řídil londýnské vyslanectví. Od počátku vyrostl nad průměr obyčejných diplomatů svým prostým vystupováním, darem přirozeného instinktu a kouzlem své osobnosti.

Měl před svými kolegy několik počátečních výhod. Byl synem muže, který požíval všeobecné úcty britského lidu. Dva oddaní přátelé jeho otce, Wickham Steed a profesor Seton-Watson, ho prováděli složitými úskalími britské politiky. Potíže, na které mohl narazit v souvislosti s politikou svého vlastního státu, pomáhal mu odstraňovati neúnavný Beneš, který pracoval šestnáct hodin denně a dodával z Prahy svému chrá-

něnci »verbální noty« a memoranda příkladné jasnosti. Sepisovat koncepty nebylo Janovou silnou stránkou. Až do konce svého života nedovedl najít zálibu v kancelářské práci a často mi, a bezpochyby i jiným, říkal: »Beneš dělá politiku a na mně je, abych ji prodával . . .«

Byl obdivuhodným prodávatelem politického zboží, které nabízel se skromností a dovedl osvětlit jeho přednosti exotickým humorem a neobvyklými historkami, kterých měl bohatou zásobu, od peněžních chytráctví haličských židů až po milostný život bukovinských banditů. Dovedl dát obyčejným věcem a příhodám originální ráz a když musel, což bylo vzácností, přednésti oficiální stížnost, činil to spíše jako kdyby přinášel pochvalu. Jan byl v oblibě ve Foreign Office*, které sice hledí chladně na diplomaty, mající nekonvenční způsoby, má však rádo diplomaty, kteří příliš neobtěžují.

Jan velmi dobře využil svého nadání i jiným směrem. V počátečním období mezi oběma světovými válkami bylo Československo považováno vedoucími činiteli našeho Foreign Office za model demokracie, v široké veřejnosti bylo však skoro neznámé. Byla to doba, kdy někteří poslanci mohli vytvářet slova jako Čechoslavie a Čechoslovenie a plést si Budapešť s Bukurešťí, aniž je druzí opravili nebo se jim smáli. Jan byl několikrát uveden ve zmatek touto neznalostí na vysokých místech, ale ponechával si své rozhorlení pro sebe, nebo poznamenal s dobrosrdečným sarkasmem, když na cestě do

* *Britské ministerstvo zahraničních věcí.*

ministerstva zahraničí míjel dům číslo deset na Downing Street:** »Trávím většinu svého úředního času tam uvnitř tím, že vysvětluji onomu pánovi, jenž tam bydlí, že Československo je země a nikoliv nakažlivá nemoc...«

Těmito metodami dokázal více aby se jeho země stala známou široké veřejnosti, nežli by býval mohl udělati jiný učenější vyslanec a tím ukázal, že v diplomacii bystrost, znalost a pozorovací schopnost jsou cennějšími vlastnostmi než pracné vzdělání.

Vykonal také cenné dílo tím, že Velkou Britanii přiblížil svým krajanům. Logickému a někdy netrpělivému Benešovi vysvětloval s nekonečnou trpělivostí, že Angličané nejsou jako ostatní cizinci. Beneš byl přítelem a žákem jeho otce a proto Jan považoval za vhodné chrániti jej před psychologickými a společenskými omyly. »Beneš« — říkával — »je jako stroj. Má na světě jenom šest důvěrných přátel, a Vy jste jedním z nich.« Nikdo neměl větší obdiv pro Beneše než Jan a když se oba objevili ve společnosti, Jan mu vždy byl po boku, aby ho doprovázel houfy nudných a znuděných lidí.

Byl přísný vůči svým krajanům, kteří navštívili tuto zemi a byli, jako většina cizinců, zklamáni prvními dojmy z Velké Britanie. Nesnášel hloupé kritiky Anglie a Angličanů a nejednou jsem ho slyšel okřiknout domý-

** *Sídlo předsedy britské vlády.*

šlivého krajana s rázností, kterou by u něho hledalo málo lidí i z těch, kdož ho dobře znali.

V době prvních pěti let v Londýně jsem ho vídal zřídka, neboť sám jsem meškal v cizině. Potkával jsem ho občas v Praze, kam často dojížděl. Když jsem byl doma na dovolené, býval jsem vždy vítaným hostem na Grosvenor Place, kde Čechoslováci měli dva pěkné domy, v čísle 8. úřadovny vyslanectví a v čísle 9. vyslan-covu residenci. Jeho paní ráda přijímala a byl jsem u nich na několika večerech. Obyčejně byl přítomen nějaký významný český zpěvák nebo houslista. Mám hudbu rád, ale večerní společnost není příležitostí, kde se z ní mohu nejlépe těšit. Zajímalo mne pozorovat Jana jako diplomatického hostitele. Měl obdivuhodný dar přizpůsobiti se prostředí, dovedl dobře vykonávat své povinnosti a jeho vývoj ode dne našeho pražského seznámení byl pro mne objevem. Nemyslím, že si liboval ve své úloze. Jsem jist, že byl rád, když byl konec, neboť mne vždy prosil, abych zůstal, že chce se mnou mluvit. A potom pro několik málo vybraných přátel jako byla Lady Jovitt nebo baronka Budbergová, usedl k pianu a hrál až do časných ranních hodin. Jeho hra stála za čekání, ale věděl jsem, že pro Jana byla duševním uvolněním po dlouhých hodinách napětí.

Při těchto společenských událostech každého nakazil svým veselím, doplatil však na to hodně ze zásob své nervové energie. Jakmile napětí bylo u konce, potřeboval samotu. Měl pak jen skromná přání a nejraději

připravoval jídlo pro sebe a pro své přátele. Strava byla vždy česká: vařené hovězí maso s knedlíky a se zelím, nebo guláš. Právě plzeňské pivo při tom bylo vždycky správně chlazené. Měl jsem rád tyto večere jen s ním samotným, někdy v dolejší knihovně přeplněné knihami. Tehdy jsme probírali celý svět a zahrnoval mne otázkami o Anglii, ptal se, proč jsou ty neb ony noviny tak protičeské, nebo ten či onen ministr tak prohabsburský. Při těchto příležitostech se ukazoval se své nejlepší stránky; byl přirozený, nestrojený, nevázaný v řeči, vyjadřoval své myšlenky tak, jak mu proskakovaly hlavou a vždy se vracel k nějakému tématu a ke své nechuti k politice, neprojevuje ani trochu chuti vypadat jako člověk, který je zvyklý ukazovat se na veřejnosti, kterýžto úděl mu osud připravil.

Když jsem se vrátil k trvalému pobytu do Londýna v roce 1929, vídal jsem ho častěji. Osobní i politické stíny začaly se objevovat na obzoru jeho života a vrásky se tvořily kolem očí na jeho vysokém čele. Jeho žena ho opustila; nesl těžce tuto ránu. Svými zděděnými vlastnostmi nebyl stvořen pro smutek a po rozluce přišly na něho ještě těžší starosti. Hitlerův vzestup udělal nacistu z Henleina a tak jak rostla moc Německa, nové a těžké odpovědnosti dopadaly na Janova bedra. Nesl je mužně, s příkladnou trpělivostí a vždy se statečným čelem.

Nevím, v kterém okamžiku si plně uvědomil nebezpečí, které hrozilo jeho vlasti. Byl podstatně mírumilovný člověk a byl ze všech vedoucích Čechoslováků

nejvíce přístupen kompromisu. Znásilnění Rakouska bylo pro něho jako pro všechny jeho krajany neklamným znamením, a od té chvíle zakořenila v něm silně předtucha nadcházející tragedie. Využíval do krajnosti své obratnosti jako vyjednávač, jednal s britskými ministry, ale ti tehdejší byli mu cizí. Muži, které nejvíce obdivoval, jako Mr. Churchill, Mr. Eden a Lord Cranborne, nebyli u moci. Vidával je ovšem. Nebyl konvenčním diplomatem, ale choval se v dlouhé řadě krisí s důstojnou korektností, neobviňoval jednotlivé ministry, ani se nepokoušel obracet se k široké veřejnosti, aby získal podporu pro svou zemi.

Fysická námaha, které byl vydán, nebyla menší nežli bylo jeho duševní napětí, neboť od roku 1935 cestoval neustále mezi Londýnem a Prahou. Jeho otec chřadnul a Jan nesnesl být daleko od něho. Když jsem jel do Prahy v prvních měsících v roce 1937, Jan mě prosil, abych navštívil jeho otce a sám telefonicky v Praze zařídil, co k tomu bylo třeba. Když jsem přijel, staříčkový bývalý prezident byl příliš nemocný a nemohl mne přijmout. Když v klidu zemřel v září toho roku, Jan byl u jeho lože a celé Československo oplakávalo úmrtí svého největšího občana.

Byl jsem ve Vídni, když tam Hitler přijel v březnu 1937. Příštího dne jsem jel do Prahy. Navštívil jsem všechny své přátele, od Beneše a Karla Čapka až po hudebníky a sklepníky z mých dávných známých nočních podniků. Nebylo jediného, kdo by nebyl řekl:

»Nyní přijde řada na nás!« Přes všechno své bývalé frankofilství s Francií nepočítali. Hledali oporu a zajištění u Velké Británie, jednak proto, že doufali spíše než věřili, že nacistické Německo se neodváží vzít na lehkou váhu pevnou a rozhodnou Britanii. Přáli si, aby britská vláda vydala prohlášení, které by nejenom přinutilo Hitlera dodržet slib, že si nežádá žádných územních zisků, ale které by ho také varovalo, že příští agrese bude znamenat válku. Československé naděje byly zklamány; mnichovská tragedie může do značné míry vysvětliti zhroucení československé demokracie v únoru 1948 a předčasnou smrt Jana Masaryka.

Po celé léto československé »Via Dolorosa«, která vedla k Mnichovu, byl jsem ve Skotsku a sešel jsem se s Janem až v září, když bezprostřední nebezpečí války mě přivedlo zpět do Londýna. Ztrávil v létě skoro tolik času v Praze jako v Londýně;účastnil se schůzí československé vlády, kde se snažil vysvětlit postoj britské vlády, a letěl zpět do Londýna, kde vysvětloval československou věc ministrům, kteří žádali oběti pro věc míru. Nyní v září byl v plné práci a šel jsem za ním teprve, když rána dopadla. Setkal jsem se s ním nikoliv v jeho bytě, nýbrž v malém pokoji vedle hlavní kanceláře vyslanectví. Seděl na pohovce a hlavu měl opřenu v dlaních. Vedle něho byl Gillie, jeho skotský terrier — kterého si Janovi angličtí přátelé připomenou z lístku na rozloučenou, který jim Jan poslal. Zdálo se, že Jan, duševně a tělesně vyčerpaný, zestaral o deset let. Po-

hled na jeho bledou tvář a vpadlé oči mnou otřásl. Nebyla doba pro slova. Neměl mnoho co říci, jedinou výčitku vyslovil: »Proč jste nás neupozornili hned od počátku? Vaše vláda nám doporučila mobilisovat. Pak jste nám řekli, abychom opustili svá opevnění. Toto je náš konec . . .«

Neodvážil jsem se zmínit o zárukách, které Hitler dal Mr. Chamberlainovi. Ani Jan, ani žádný jiný Českoslovák nevěřil, že budou dodrženy.

Vzal mě do hlavní kanceláře a ukázal na podobizny svého otce a Beneše: »Díky Bohu,« řekl, »že se můj otec nedožil tohoto dne. Tyto obrazy budou muset být sejmuty.«

Když přišla doba k odstranění podobizny jeho otce, Jan ji sám sejmul se stěny. Nikdo z členů vyslanectví nechtěl poskvřnit své jméno tím, že by vykonal rozkaz pražské, Němci kontrolované vlády. Když jsme se vrátili do malého pokoje, v němž mne přijal, ukázal na stoh dopisů. Dostal je od anglických přátel. Byly zde listy od Mr. Churchilla, Mr. Edena a Lorda Cranborne-a a jiné dopisy, jichž si Jan vážil ještě více, od neznámých mužů a žen, jejichž city byly zraněny tragedií malého národa.

Jan zůstal v Londýně do prosince a v té době jsem ho viděl několikrát. Oba jsme obdrželi pozvání na první tři měsíce roku 1939 k přednáškám ve Spojených státech a doufali jsme, že budeme cestovat spolu. Naše programy však nesouhlasily a 23. prosince přišel jsem se

s ním rozloučit. Stále ještě vypadal unaveně, ale všechny stopy hořkosti ho opustily. Byl velkomyslný vůči »appeaserům«* — Zachránili-li svět od tragedie nové války, budou mít jeho odpuštění a požehnání.

Za několik dní odejel do Spojených států. Následoval jsem ho za čtrnáct dní a měl jsem štěstí, že jsem ho zastihl v Novém Yorku. Když jsem ho navštívil v hotelu, byl jeho pokoj plný novinářů a obdivovatelů, a čekal jsem dlouho, než jsme si mohli sami pohovořiti. Řekl, že Američané jsou neobyčejně milí, dělají s ním hodně hluku a naléhají, aby se usadil ve Spojených státech. Dostal mnoho nabídek, aby napsal své paměti, aby mluvil do rozhlasu, aby se stal členem správních rad bank a velkých podniků. Vše odmítl. Řekl, že je Evropan a musí pracovat pro Evropu. Dokončí přednáškové turné, krátce si odpočine a vrátí se do Anglie. Naše cesty se rozešly, ale na svém turné navštívil jsem několik měst, kde nedlouho před tím přednášel. Američané byli tehdy skoro hystericky kritičtí k Británii, a v té době se našli ve Spojených státech angličtí přednašeči, kteří získali popularitu útočením na Chamberlaina a na britskou vládu. Skoro každého Čechoslováka musel svádět

** Appeaser je anglický výraz pro člověka, jenž chce ústupností uspokojit nenasytného útočníka. Je to název užívaný obzvláště pro politiku západních velmocí, které obětováním Československa na konferenci v Mnichově v září 1938 se domnívaly, že uspokojí Hitlerovy nároky.*

jejich příklad. Jan však zaujal zcela opačné stanovisko. Nepřál si hořkosti. Tam, kde jeho krajané nemohli lehce zapomenout, Jan byl velkomyslný. Brzy po Mnichovu prohlásil veřejně: »Nepřeji nic lepšího světu, než aby všechny země měly stejné vlastnosti jako mají tyto britské ostrovy.« Tomuto postoji zůstal věren při svém turné po Spojených státech.

III.

VOLÁ LONDÝN.

Dne 3. září 1939, když vypukla druhá světová válka, byli Edvard Beneš i Jan Masaryk v Londýně. Beneš v Putney, v předměstské vilce z červených cihel, Jan v bytě ve Westminster Gardens, kam přenesl z vyslanectví své nejcennější osobní věci. Já jsem se vrátil ze Skotska a vstoupil jsem znovu do zahraničního ministerstva, odkud jsem odešel skoro před sedmnácti lety. V polovici září jsem byl ustanoven spojovacím úředníkem s dr. Benešem a Čechoslováky ve Velké Británii. Toto byl počátek mého velmi intimního spojení jak s Benešem tak s Janem.

Postavení Čechoslováků bylo krutě obtížné. Neměli oficiálního postavení a neměli peněz. Francouzská vláda se chovala k Benešovi nepřátelsky a britská vláda, která chtěla udržet Francii ve válce skoro za každou cenu, nebyla ochotna k jednostranné akci a zachovávala chladnou rezervu. Tento postoj nezbytně povzbuzoval intriky mezi československou emigrací a Milan Hodža, předseda československé vlády v době Mnichova, vedl proti Benešovi skoro otevřený boj. Bylo to nešťastné období, protože Foreign Office mně sdělilo, že jednota mezi emigranty je nezbytným předpokladem jakékoliv formy uznání.

Ze své dlouhé zkušenosti jsem poznal, že exil probouzí v člověku buď to nejhorší nebo to nejlepší. Na štěstí pro Čechoslováky odkryl nejlepší vlastnosti v Benešovi a zejména v Janovi. Jeho otec byl poctěn jménem *President-Osvoboditel*. Jan byl za druhé světové války neocenitelným pomocníkem Benešovým, jehož znalosti anglických forem nebyly dostatečné, a měl nikým nepřekonaný podíl na udržení jiskry naděje v srdcích svých krajanů v Československu a v přípravě cesty pro druhé osvobození.

Navštívil jsem ho v prvních dnech války. Bylo to po prvé co jsme se setkali od jeho návratu ze Spojených států. Jeho návštěva v Americe zvětšila poněkud jeho objem a jeho obličej se zdál nezdravě otlým. V pokoji, kterého používal za svou kancelář, byla také připomínka Mnichova: na zdi visel svitek s červenou obrubou a na něm napsána tato slova od Lao Tse:

»Máš-li opustiti své místo, měj na mysli slůvko *brzy*. Nejsi-li již schopen zastávat své místo, nedej se svěsti chamtivostí nebo pýchou, abys setrval, nýbrž raději odejdi, pokud Tvé síly jsou ještě svěží! Přinesly-li ti tvé záslužné služby slávu, je čas poslechnouti nebeského pravidla a odejít do ústraní.«

Tento svitek byl symbolem jeho touhy po úniku, která ho nikdy neopustila. Nyní, a až do posledního dne jeho života, nemělo již býti úniku do ústraní z jeho slávy, ani klidu pro jeho energii, která byla vždy spíše nervová než fysická.

Ukázal jsem na svitek a on se usmál. Zatím co jeho země byla pod botou nacistického utlačovatele, nemohl a také by nikdy neopustil svého místa. Sdělil mně bez nejmenšího náznaku lítosti, že právě zrušil výhodnou smlouvu pro přednáškové turné po Spojených státech. Zmínka o rozhlase rozzářila jeho zrak. Tam, kde Foreign Office zachovávalo rezervu, evropská sekce BBC* udělala odvážný krok. Jan byl pozván, aby zahájil každodenní vysílání z Anglie v českém jazyku a osměho září přednesl první ze svých hovorů, které mu zajistily trvalé místo v srdcích jeho krajanů, a které z něho učinily za války, s jedinou výjimkou Mr. Churchilla, nejúčinnějšího spojeneckého rozhlasového řečníka.

Jeho první hovor dal ráz všem jeho dalším projevům :

»Hodina odplaty nadešla. Meze trpělivosti západních demokracií byly dovršeny a boj o vyhlazení nacismu započal. Naším programem je svobodné Československo ve svobodné Evropě a pro tento cíl jsme ochotni obětovat vše . . .«

»Při jménu, které nosím, vám zde prohlašuji, že tento boj vyhraje a pravda že zvítězí.«

Nato následoval upřímný hold jeho otci a chvála Čechům doma za věrnost jeho památce :

** BBC — zkratka pro British Broadcasting Corporation, britská rozhlasová společnost. Zkratka dnes světově známá, obzvláště v zemích pod Hitlerovou a dnes komunistickou nadvládou.*

»Jsem vám nesmírně vděčný, že jste se tak pečlivě postarali o hrob mého otce na lánském hřbitůvku.«

Jan byl upřímným a oddaným spolupracovníkem Benešovým, ale otec byl jeho hrdinou, a vzpomínka na něj nikdy ho neopustila. Byl jsem několikrát u Jana, když za války připravoval své rozhlasové projevy. Měl jsem dojem, že mu to bylo snadné. Byl-li ve spěchu, diktoval projev, a tak jak sem a tam přecházel po místnosti, prohodil po straně ke mně několik vybraných poznámek. A když byl třeba u nejdojemnější kapitoly a slzy mu vstoupily do očí, probudila se v něm pojednou jeho vrozená chlapeckost a řekl: »Hrom do těch nacistických p . . . ů, já jim ukážu.« Neobával se užít ve svých rozhlasových projevech i ostrých výrazů pro nacisty. Když na příklad Goebbels navštívil Národní divadlo v Praze a na jeho počest byla hrána Horst Wessel Lied, Jan v rozhlase na něj zaútočil . . . »Doufám, že některý ze starých uváděčů v Národním divadle vykouřil Goebbelsovu loži, když ten nacistička odešel.« Ribbentrop vždycky nazýval »prodavačem kořalky« a Hitlera »divadelním pseudo-Caesarem«.

Většinou však užíval slušných, prostých slov, kterým rozuměl i prostý venkovan. Slušnost byla jeho nejoblíbenějším slovem, a obracel-li se k někomu, činil to vždy přímo. Větu »Ježíš, ne Caesar« razil jeho otec, ale Jan ji často opakoval. Výběr jeho vlastních vět byl bohatý; jedna z nejlepších byla: »Osu jednou zarazíme a přestane se točit. Je to velmi těžký úkol pro civiliso-

vané lidi, je to však svatý úkol — a velmi, velmi nutný.«

Jeho sloh byl prostý, ale nenapodobitelný. Čechoslováci doma byli pro něj zmužilým a dlouho trpícím národem, k němuž mluvil s pokorou, soucitem a obdivem. V době, kdy Londýn byl prudce bombardován, pro Jana, který stejně jako většina lidí neměl nálety v lásce, byli oni hrdiny, bojujícími v první linii, kdežto on sám se cítil emigrantem, který se skoro styděl k nim mluvit. Protože jim nikdy nenamlouval, že vítězství bude snadné nebo rychlé, věřili mu a měl důvěru celého národa.

Na počátku války byly jeho rozhlasové projevy v Praze dokonce ohlašovány. V české literatuře je známá povídka, zvaná Pohádka o Honzovi, často hraná v divadle. Každý Čech znal Jana pod přezdívkou Honza. V pražských oknech se objevily plakáty s nápisem: »Vyslechněte „Pohádku o Honzovi“ dnes večer v 9.30.« Uplynuly týdny než si Němci uvědomili, co to znamenalo. Jan nezapomínal ve svém vysílání ani na Anglii a na Angličany. Mr. Edena nazýval »naším přítelem« nebo »jedním z těch, kteří viděli jasně« a přesto, že Mr. Churchill je v Evropě znám díky vlastním zásluhám, vděčí Janovi alespoň za část nesmírné obliby, které se těšil a stále těší u velké většiny Čechoslováků. S největšími sympatiemi a obdivem mluvil však Jan o prostých lidech ve Velké Británii; Češi doma, jejichž víra v Británii byla Mnichovem otřesena, potřebovali

takové ujišťování. Jan jim je dával ve svých pronikavých analysách anglické povahy:

»Lidé zde jdou klidně za svými věcmi; nekřičí, nerozčilují se a neoslavují samy sebe jako to denně slyšíme z Německa. Temperamentní kontinentálec by se mohl domnívat, že tento klid je přehnaný. Britský lid je si vědom svých obav, nezná však strachu.«

A na to k ilustraci vypravoval nějakou příhodu, kterou se dozvěděl z rozhovoru s některým dělníkem, s nímž rád mluvil; vypravoval o rozhovoru s anglickou vdovou, která ztratila manžela v první světové válce a jejíž jediný syn odešel do druhé války: »Můj chlapec pomůže zachránit naši svobodu a vrátí vám vaši svobodu«; nebo o rozhovoru s dělníkem, který ztratil ženu a jediné dítě za náletu a kterého Jan chtěl potěšit podáním ruky a slovy: »musíme vytrvat děj se co děj,« načež dělník mu odpověděl: »Ať se stane cokoliv, já určitě vydržím o týden déle než Hitler.« A Jan končil takové vysílání slovy: »Duch Britů je skvělý — skvělý.«

Nikdy nezapomněl, že po dobu jednoho roku Britanie stála sama proti nepříteli a že poskytla přátelský útulek jeho krajanům, ač měla hodně svých vlastních těžkostí.

Zdůraznil jsem Janovo rozhlasové umění nejenom proto, že se domnívám, že bylo jeho největším přínosem Spojencům, ale také proto, že jeho úspěch mu dodal sebedůvěry a víry v sebe, kterých dosud postrádal. Jeho ostatní činnost byla ovšem také významná. Ve své knize »Přichází vyúčtování« jsem vypsál podrobněji dějiny

československé odyseje v Británii a zde se mohu jenom dotknout osobnějších příhod, kterých Jan a já jsme byli účastni.

Pád Francie umožnil britské vládě zlepšit postavení československých emigrantů uznáním skupiny lidí, kterou Dr. Beneš kolem sebe shromáždil, za prozatímní vládu. Jan, který byl v té době ve Spojených státech, byl jmenován ministrem zahraničních věcí a já jsem se stal britským zástupcem u nové vlády. Prozatímní uznání znamenalo krok vpřed, ponechávalo však dosud Českoslováky v podřadnější situaci nežli byly ostatní spojenecké vlády v Londýně. Beneš i Jan, který se vrátil v září z Ameriky, byli vděční, ale neuspokojeni. Jedině plné uznání a odvolání mnichovské dohody vládou je mohlo uspokojiti.

V době dvou let Čechoslováci dosáhli splnění svých tužeb ve čtyřech etapách. Prvou bylo jmenování Anthony Edena zahraničním ministrem dne 22. prosince 1940. Bylo to v neděli. Byl jsem tehdy u Sira Reginalda Leepera a Lady Leeperové v jejich domě u Woburn. Jan byl s námi, když zpráva byla vysílána rozhlasem v sedm hodin. Zářil; po večeři usedl k pianu a improvisoval skvělou hudební směs, v níž vyjádřil dlouhou, pernou cestu, kterou se Čechoslováci museli bráti od Mnichova až do tohoto nového jmenování, v němž Jan i všichni Čechoslováci v exilu viděli skoro dar Prozřetelnosti. Jan neznal nenávisti, nemohlo se však očekávat, že by vzhlížel s nadějemi k mužům, kteří měli na

svědomí Mnichov. Měl plnou důvěru k Anthony Edenovi a měl ho zvláště rád, a v triumfálních akordech, kterými uvítal ono jmenování, ukázal své skvělé umění. Tento večer je mojí nejšťastnější vzpomínkou na Jana.

Ne nadarmo vkládal v Edena svou důvěru. Jakmile se Eden vrátil do Foreign Office, věnoval se brzy studiu otázky plného uznání československé vlády a vypovězení mnichovské úmluvy. Oznámil Čechům, že najde východisko ze všech jejich nesnází. Naděje Čechů vzrostly, ale Češi byli zneklidněni, když v březnu 1941 Eden byl vyslán na dlouho trvající cestu na Střední Východ. Beneš se stal netrpělivým a Jan malomyslným a podrážděným. Tehdy mi jednou položil otázku, zda českoslovenští letci, kteří padli ve válce, jsou mrtvi jen prozatímně, a poslal mně dopis podepsaný »Váš prozatímní Jan«.

Pomoc přišla z nejpovolanějšího místa. Dne 19. dubna Mr. Churchill navštívil československou armádu v Leamingtonu. Vojáci ho uvítali písní »Rule Britania«, krásně zpívanou anglicky. Slzy mu vstoupily do očí a téhož večera jeho dojetí se změnilo v čin, ve stručný přepis: »Nevidím důvodu, proč by Čechoslováci neměli býti postaveni na roveň ostatním spojeneckým vládám. Zasloužili si to.« Mr. Eden, který se právě vrátil z ciziny, souhlasil.

Osmnáctého července jsem byl požádán, abych doprovodil Jana do Edenovy pracovny ve Foreign Office. Byl sám, když jsme k němu přišli a okamžitě předal

Janovi notu, kterou se dostávalo československé vládě plného uznání a Dr. Benešovi uznání jako presidenta republiky. Třebaže Jan více méně věděl, co nota obsahuje, byl dojat, když ji přečetl. Byla to dojímavá čtvrt-hodina a když jsme vyšli na chodbu, objal mě a políbil na obě tváře.

O rok později Jan i já jsme v Dolní sněmovně naslou-chali projevu Mr. Edena, v němž jménem vlády Jeho Veličenstva prohlásil mnichovskou dohodu za neplatnou. Jeho sdělení bylo přijato se spontánním souhlasem. Velká křivda byla napravena a uznání za to patřilo Mr. Edenovi, který vytrvale pracoval, aby odstranil vážné právní námitky, které stály v cestě vypovězení dohody. Ve svém večerním rozhlasovém projevu vzdal Jan, jenž toho dne vstoupil do Dolní sněmovny po prvé od Mni-chova, vřelý hold muži, kterého měl z britských politiků nejraději a který svým osobním kouzlem a poctivostí se nejvíce Janovi podobal. Málokdo si to v té době mohl uvědomit, ale odstranění strašidla Mnichova bylo nej-šťastnější chvílí pro všechny Čechoslováky, kteří stejně jako Jan věřili, že osud jejich země je nerozlučně spjat v Britanii.

Jan hrál důležitou a rozhodující roli na dlouhé a někdy ponuré cestě československých emigrantů v Britanii, která je měla dovésti k jejich cíli. Zasluhuje si tohoto uznání, které nikterak nezmenšuje úžasné úsilí Edvarda Beneše. Měl jsem mnoho příležitostí, abych mohl studovat poměr mezi oběma muži, neboť jsem býval skoro každou so-

botu v Benešově domě na venkově v Aston Abbots v hrabství Buckinghamshire a Jan tam býval často přítomen. Beneš udával hlavní rys politiky, propracovával argumenty a připravoval veškeré podrobnosti nové ústavy, která měla být vyhlášena po osvobození. Jan se staral o podrobnosti. V Aston Abbots postup byl skoro vždy týž. Po obědě mě Beneš bral do své studovny a po dvě hodiny propracovával a prodebatovával svůj program. Jan mezitím odcházel nahoru, kde četl nebo spal.

Jeho poměr k Benešovi byl poměr osobní oddanosti a lásky. Když Janův otec se blížil k smrti, řekl mu: »Víš, že Beneš rozumí mně a rozumí nám; pracuj s ním;« a tento příkaz Jan zachoval věrně až do konce. Byl současně Benešovým chráněncem i ochráncem. Uznával, že Benešův intelekt je mnohem vyšší jeho a málokdy zapochyboval o správnosti jeho politických závěrů. Měl jediné pochybnosti ohledně Sovětského Ruska, ale i v tom jeho váhání bylo spíše psychologického než rozumového původu. Uznával nutnost dohody se Sovětským svazem. Nejednou mi řekl — svými poněkud silnějšími slovy — že by raději šel spát se Stalinem než by líbal Hitlerovi zadek. Na druhé straně však měl instinktivní podezření proti Čechoslovákům v Moskvě a zejména proti Fierlingerovi, proti jehož jmenování velvyslancem se stavěl v roce 1941 s neobvyklou prudkostí. I zde radil Janovi dobře jeho psychologický instinkt,

neboť Fierlinger, jenž za celou svou kariéru děkoval Benešovi, později presidenta zradil.

Až na tuto jedinou výjimku Jan přijímal Benešovu politiku bez námitek. Způsob jejího provádění však byla jiná otázka. Beneš nikdy neporozuměl zcela Angličanům, a Američany znal málo. Jan se cítil s oběma jako doma a plně si uvědomoval Benešovy nedostatky v těchto dvou směrech. Vzal si za úkol Beneše ochraňovat, vésti ho nástrahami a nesnázemi veřejných styků, a hlavně, ušetřiti ho ran, neboť Benešova povaha byla mnohem citlivější než většina lidí si uvědomovala. Jan byl pravý muž pro tento úkol a vykonával jej s oddaností, která nikdy neselhala. Měl snad jedinou slabost. Nebyl by býval mohl udělat něco, co by se dotklo Beneše, anebo mu sdělit něco, čím by mohl být dotčen. Když Beneš zašel někdy příliš daleko v rozhlasovém projevu nebo v politickém memorandu, zavolalo Foreign Office Jana a žádalo ho, aby nežádoucí věta byla odstraněna. Jan v takovém případě přicházel ke mně, mluvil rozpačitě a nepřímou o věci a nakonec řekl: »Řekněte mu to Vy; od Vás to přijme lépe než ode mne.«

Před lidmi, i když jsme byli sami, choval se k Benešovi s uctivostí skoro chlapeckou, oslovuje ho: »pane presidente« nebo anglicky »Sir«. Toto poněkud zeslabovalo Janovu možnost být Benešovi užitečným; cítil jsem však vždy, že jeho oddanost a obdiv k Benešovi byly provázeny hlubokou lítostí nad jeho osamoceností. Když mě odvážel na podzim roku 1943 z Aston Abbots, řekl mně,

že odjíždí do Spojených států zastupovat svůj stát při založení U.N.R.R.A. Byl tělesně vyčerpán a pln zlých předtuch. Najednou se ke mně obrátil a řekl: »Stane-li se mně cokoliv, dejte pozor na Beneše. Tolik pro nás znamená a má zde tak málo přátel.«

Za války byl Jan nejenom zahraničním ministrem, ale současně také hlavním propagátorem, cestujícím vyslancem své země. Procestoval celou Britanii a Severní Irsko a pronesl nespočetné množství přednášek, obdivuhodných pro jejich vtipnost, dojemnost a stručnost. Z cizinců nikdo, a z Angličanů málokdo rozuměl lépe anglickému posluchačstvu. Neznal odpočinku. Kdykoliv nastaly nějaké potíže — a to bylo skoro denně — všemožní lidé, britští ministři, spojenečtí diplomaté a Čechoslováci se obraceli se svými starostmi k Janovi, který může vyléčit všechny rány. Nikdy je nezklamal, protože na rozdíl od Molotova neuměl říci »ne«.

Počínaje rokem 1940 byl Jan každoročně ve Spojených státech na dlouhých návštěvách a podle všech zpráv jeho práce tam byla mimořádně oceňována a získal tam, což považoval za neskonale důležitější, sympatie pro svou nešťastnou zemi. Nezapomínal ani na Britanii a ve všech svých přednáškách a projevech vzdával hold odvaze, rozhodnosti a vznešeným ideálům britského národa. Hodnota jeho služeb je zaznamenána v oficiálních telegramech našich velvyslanců za války ve Spojených státech, kteří stejně jako Američané naléhali, aby Jan navštěvoval Ameriku jak možno nejčastěji.

Válkou vyrostla Janova politická osobnost a jeho postavení v očích světa, ale platil za to vysokou cenu svými fyzickými silami. Měl také svůj soukromý žal, který se hluboce vryl v jeho srdce. Byl v přímé linii posledním z mužských potomků Masaryků; jeho sestra však, Olga Revilliodová, měla dva syny, kteří oba byli za války v Anglii. Jan jim byl oddán a jsa hrdý na svou rodinu doufal, že převezmou jméno svého děda a budou pokračovat v masarykovské tradici. Starší syn byl zabit jako letec za Velkou Británii a dne dvanáctého února 1945 zemřel na tuberkulosu mladší syn, nadaný houslista.

Jeho předčasná smrt byla ranou pro Jana; byl sám churav a uchýlil se do sanatoria. Několik dní později byl jsem celý den sám s presidentem a paní Benešovou v Aston Abbots. Byla to moje návštěva na rozloučenou, neboť po takřka sedmiletém exilu opouštěli Anglii a vraceli se domů dlouhou cestou přes Moskvu. Paní Benešová byla v slzách nad Janovou poslední tragedií. Také president byl nezvykle vážný a zamklý. Jakmile nás paní Benešová opustila, zeptal jsem se ho, proč a jaké má obavy o Jana. Klidně odpověděl: »O jeho duševní zdraví. Vždycky jsem měl obavy.«

Jan se rychle zotavil a doprovázel Beneše na osudové cestě do Moskvy; nebyl to však a nikdy již neměl být onen bezstarostný, veselý Jan z předmnichovských dnů. Válka byla sice již skoro vyhrána, ale ani on, ani president nehleděli vstříc moskevské návštěvě bez obav. Jan, stejně jako Beneš, považoval tuto cestu za nutnou

a Jan, kterého Poláci měli raději než kteréhokoliv Čechoslováka, mně řekl, že československá vláda v exilu se musí vyvarovati osudu polské londýnské vlády.

Pro zemi, ležící v zeměpisné poloze Československa, jediná naděje samostatné existence spočívá v přátelském dorozumění mezi Východem a Západem. Jak značně tato naděje již tehdy se zmenšovala, bylo vidno ze skutečnosti, že Siru Philipu Nicholsovi, našemu taktnímu a sympatickému velvyslanci v Československu, když si přál doprovázet presidenta při jeho návratu do Československa přes Moskvu, sovětská vláda nepovolila vstup.

Toto zamítnutí oprávněné žádosti bylo příznakem rozporů, které již mezi Spojenci byly a předzvěstí ďábelského komplotu, který byl v Moskvě připravován. Skutečnost nebyla lepší předpovědi. V Moskvě Stalin a Molotov zapomněli na ujištění, která dali v prosinci 1943. Měli na mysli jen jeden cíl: předvésti československému lidu očividný důkaz, že jeho druhé osvobození je jediné a cele práce Rudé armády a českých komunitů.

V dubnu 1945 Beneš přijel do Košic a vezl s sebou vládu, v níž všechna klíčová postavení, kromě místa předsedy vlády, byla obsazena komunisty. Tito většinou ztrávili válečná léta v Moskvě, a dokud Hitler neprovedl útok na Sovětský svaz, prohlašovali válku za útočnou válku Francie a Velké Britanie.

Jan byl členem vlády jako zahraniční ministr, ale Zdeněk Fierlinger, jediný člověk, kterého opravdu nenáviděl, byl předsedou vlády. Ovoce vítězství, které bylo

nyní tak blízké, dostávalo již trpkou příchut' a druhé, tak slibné osvobození přinášelo, i když ne okamžitý smutek, první zlé obavy, z nichž největší byla ta, že Moskva se může ukázat druhým Mnichovem.

IV.

ZAHRANIČNÍ MINISTR.

Benešovy a Janovy obavy a vpravdě obavy všech Čechoslováků, kteří byli po dobu války v Anglii, nebyly odstraněny druhým »osvobozením«, které bylo provedeno výhradně sovětskou armádou. Československým letcům, kteří se hrdinně zúčastnili bojů při obraně Británie, nebylo dovoleno vzlétnout z jejich letišť v Británii. Churchillův návrh, aby Pattonova armáda, která byla v Plzni, postupovala na Prahu, byl odmítnut sovětským šéfem štábu.

Bylo od počátku jasné, že samostatná existence obnoveného Československa bude odvislá od počtivé spolupráce mezi západními Spojenci a Sovětským svazem a věrného dodržení záruk daných všemi Spojenci v Teheranu a na Jaltě. Postoj sovětské vlády v době osvobození ukázal jasně, že závazky dodrženy nebudou a že spolupráce potrvá jen tak dlouho, pokud trpělivost Západu nebude vyčerpána.

Velká většina československého národa byla po pravdě pohoršena zdivočelým chováním sovětských vojsk a bouřlivé přivítání Benešovo, když přijel do Prahy dne šestnáctého května 1945, jasně ukázalo, že sympatie obyvatelstva jsou na straně Západu. Jednostranné »osvobo-

zení« sovětskými armádami však vytvořilo rozpor v národě a přesto, že komunisté byli v menšině, hrubá síla byla na jejich straně. Západní spojenci, kteří měli plno starostí s vlastními problémy, byli daleko. Sovětské armády byly nebezpečně a nepříjemně blízko.

Jan, nyní ministr zahraničí ve své vlastní zemi, vrátil se do Prahy až v červenci 1945. Odjel z Moskvy v dubnu, aby se mohl zúčastnit konference v San Franciscu. Na neštěstí býval i později příliš často a příliš dlouho na podobných konferencích, vzdálen od domova. Jeho nepřítomnost byla kritisována jak jeho československými, tak jeho západními přáteli, kteří cítili, že při jeho velké oblibě ve všech třídách obyvatelstva by býval jeho vliv účinnější v Praze. Na těchto konferencích musel, chtěl nechtěl, hlasovat se sovětskými pány své země a jeho západní přátelé přirozeně nerozuměli jeho postoji. Za jeho dlouhých nepřítomností podařilo se jeho komunistickému státnímu tajemníkovi Clementisovi dosadit do československého ministerstva zahraničních věcí komunistické příslušníky.

Je mi snadné nalézt omluvy pro Jana. Doufal, že dojde k dohodě se Sovětským svazem, i když se to dalo rozumně těžko očekávat. Měl opravdovou víru v organizaci Spojených národů a byl přesvědčen, že přes všechny potíže se jí podaří zabrzdit ctižádostivé snahy velmocí. Neměl nikdy rád kancelářskou práci a věřil, že jeho schopnosti jsou v jeho způsobilosti lidi přesvědčovat. Měl také plnou důvěru ve své krajany, o nichž

vždy tvrdil, že mají příliš mnoho zdravého rozumu, než aby se dali oklamat komunismem. A přestože volby v roce 1946, v nichž se komunisté stali největší stranou s třiceti sedmi procenty voličstva, byly pro něj nepříjemným překvapením, měl plnou důvěru, že rozum nabude vrchu a že komunistická vlna ustoupí.

Byl člověk mírumilovný a věřil, že je možno dosáhnout míru živým slovem.

Měl jsem stále jeho pozvání navštívit ho v Praze, ale viděl jsem ho zřídka v prvních dvou letech po »osvobození«. Byl jsem dlouhou dobu nemocen a když jsem byl dosti zdrav, abych mohl jeti do ciziny, Jan byl buď v Novém Yorku, v Ženevě, nebo v Paříži. Setkal jsem se s ním jednou nebo dvakrát v Londýně a přestože se zdál někdy unaven, jeho důvěra v budoucnost nevyprchala. Neskrýval se tím, že Beneš a on bojují za svobodné Československo a nikdy nevyslovil nejmenší pochybnost o konečném vítězství.

Teprve v květnu 1947 jsem mohl podniknout cestu do Prahy a ještě když jsem odjížděl z Londýna, nebyl jsem si jist, že Jana uvidím, neboť když vše bylo již zařízeno, byl neočekávaně povolán do Švýcar a nikdo mně nemohl říci, bude-li včas zpět v Praze, aby mne mohl přivítat. Cestoval jsem s nostalgií v srdci. Byla to od března 1939 moje první návštěva v zemi, kde jsem ztrávil tolik šťastných let. Když se vlak blížil k českým hranicím, všiml jsem si vedle trati osamocené německého hrobu s prostým křížem z březového dřeva a s červenými máky

a kopretinami, rostoucími na travnatém pahorku. Jinak nebylo viděti změny v klidné krajině vlnících se polí kolem Ohře, kterou jsem znal v mé době jako dobrou řeku, plnou pstruhů. Zahrádky malých stavení byly plné jabloní v květu. Březové a smrkové háje táhly se k severu, tvoříce dlouhé pozadí, na němž se rýsoval pohled hluboko do Krušnohoří, takřka modré pod jasným nebem a honícími se mraky, avšak mírnější a méně majestátní než skotské Cairngorms.

V pohraničním městě Chebu, kde byl zabit Valdštejn, a kde se narodil Henlein, byli celní a pasoví úředníci samý úsměv a častovali mě studeným plzeňským a znamenitými horkými párky. Tušil jsem, nebyl jsem si však ještě jist, že Jan je již v Praze. Jist jsem si byl teprve tehdy, když jsem přijel na Wilsonovo nádraží a viděl jsem, že mne očekává s houfem přátel a úředních osob. Byla již noc a vezl mne přímo do Černínského paláce, důstojné budovy, stojící na výšině nad Vltavou a nad hlavní částí města, jistě nejkrásnější zahraniční ministerstvo ze všech, která jsou v hlavních městech světa.

Zde měl Jan překrásné přijímací místnosti nad úřadovnamí ministerstva, ale žil, spal, jedl a pracoval v jediné místnosti v soukromém bytě, kde bylo pro mne vyhrazeno několik pokojů. Tuto noc jsme spolu seděli skoro až do dvou hodin do rána. O politice se nemluvalo; vzpomínali jsme starých dob, Anglie a dávných dnů v Praze.

Když jsme se rozešli do ložnic, nemohl jsem usnout.

Černínský palác stojí na Loretánském náměstí naproti kostelu téhož jména. Kostel má slavnou zvonkovou hru, která hraje chrámovou melodii každou hodinu. Ze svých pokojů jsem viděl celou Prahu od východu k západu a jakmile první ptáci se z rána ozvali, byl jsem u oken. Nebe bylo jasné až na malý mráček na severovýchodě. Na jihozápadě vrhala poslední čtvrt měsíce tajemné světlo na petřínskou stráž. Malý černý mráček šedivěl před mými zraky, jeho šedivá barva přecházela do světle-fialové, do bledě růžové, až nakonec vycházející slunce, ještě neviditelné, všechny mráčky rozehnilo. Objevilo se růžové jitro, kterému jsme se Jan a já klanívali, když jsme se před pětadvaceti lety vracívali domů.

Cítil jsem se šťasten. Vzpomínky na minulost a výčitky, které mě pronásledovaly cestou k hranicím, mě netrápily. Zamiloval jsem se znovu do Prahy. Cítil jsem, že je to město, které znám nejlépe a které je po Edinburku nejkrásnější město na světě.

Dalších šest dní bylo namáhavých, ale vzpomínka na ně nikdy nevymizí z mé paměti. Viděl jsem Jana ve světle a ve stínu všech jeho měnících se nálad, někdy vážných, většinou však veselých a plných naděje. Věřím, že i pro něj to byly šťastné dny.

Doprovodil jsem Beneše a Jana na výstavy výživy a trvalo nám dvě a půl hodiny, než jsme obešli v dusném horku všechny stánky. Jan byl ve své nejveselejší náladě, dělal hlasité vtipy a škádlil děvčata v národních krojích. Beneš musel ochutnat u každého stánku co mu

bylo nabízeno. Podrobil se této zkoušce dobrosrdečně, odmítl však víno a slivovici. Janův hlas se okamžitě rozléhal halou: »Dejte to našemu dobrému příteli Lockhartovi. Ten rozumí alkoholu!« Lidé se smáli a povzbuzovali, když jsem vyprazdňoval sklenici. Za chvíli jsme došli k slovenskému stánku, obloženému rudými paprikami. Jan uchopil jejich svazek a volal: »Kopecký, Kopecký, pojd'te sem. To je správná kytka do Vaší klopý a má také správnou barvu.« Lidé se otfásali smíchy. Kopecký byl komunistický ministr informací a nebyl oblíbený. Jan uměl obratně jednat s Angličany a s Američany, ale vůči vlastním lidem měl kouzelný způsob jednání a bylo snadno poznat, že ho zbožňují.

Ztrávil jsem přirozeně mnoho času rozhovory o politické situaci s Benešem i Janem. Podrobnosti těchto rozhovorů nemají místa v této vzpomínce, ale v jejich názorech byly jen malé, nebo žádné rozpory. Oba dosud jítřilo, že generál Patton nešel osvobodit Prahu a oba to považovali za osudný omyl západních mocností. První rok byl nejobtížnější, řekli mi oba. Druhý rok byl těžký. Nyní vyhlídky byly již jasnější. Komunisté ztráceli půdu a utrpí nepochybně značné ztráty ve volbách v roce 1948. Kritisovali trochu americkou neznalost Evropy a zejména odmítavé rozhodnutí presidenta Trumana poskytnout půjčku jakékoliv vládě, v níž byli komunističtí ministři. Beneš i Jan byli názoru, že půjčka by byla uspišila československou výstavbu a tím přivedla komunisty k bezmocnosti. Oba byli přesvědčeni, že so-

větší vůdcové nedosáhnou svých záměrů bez násilí a oba byli si dostatečně jisti, že Moskva se násilí neodvází. Oba dávali přednost Gottwaldovi, komunistickému předsedovi vlády před Fierlingerem, kterým opovrhovali.

Ztrávil jsem hodinu u Gottwalda, menšího, silného muže, s typickou českou tváří, tmavými vlasy a brýlemi. Napodobuje Stalina a kouří lulku, jinak však neprojevoval nějaké zvláštní předpojatosti. Řekl mně, že jeho program znárodnění je u konce a že Československo prodělává revoluci svým vlastním způsobem. Jediné, čeho si přeje, je nevměšování se z venku.

»Nevměšování se žádné z obou stran, pane předsedo?« zeptal jsem se. Odpověděl celkem mírně: »Rusové se nevměšují.«

Řekl jsem mu, že mne zajímá československý pokus, který se zdá usilovat o vytvoření syntese, o sloučení politických svobod s hospodářskou demokracií. Domnívá se, že je možno této syntesy dosáhnouti?

Odpověděl bez váhání: »Znáte nás. Nyní jste byl zde. Vidíte sám, že zde není „železné opony“.«

Povrchně to bylo pravda. Byl jsem všude, viděl jsem většinu československých ministrů a měl jsem dlouhé rozhovory s Laurie Steinhardtem, americkým velvyslancem a s Phil Nicholsem, naším velvyslancem. Pesimisté jako Hubert Ripka viděli budoucnost ponuře, ale všeobecně názory byly celkem povzbudivé. I když dosud Československo nevyšlo zcela z komunistického lesa, opustilo již jeho nejhlubší stíny. Souhlasil jsem s názo-

rem Nicholsovým, že záchrana svobodného Československa závisí hlavně na zdraví Benešově, který byl stejně energický jako dříve, ale bylo na něm pozorovati zřejmě, že jeho síly byly přepínány.

V Benešově přítomnosti byl Jan tímž uctivým žákem, kterým vždy býval. Bez něho se stával jiným člověkem, připraveným převzít rozhodování a bez bázně před vlastním lidem. Nedlouho před mým příjezdem mluvil k širokému shromáždění komunistů v Praze a řekl jim:

»Nemusím souhlasit s dnešní Churchillovou politikou, prohlašuji však, že Winstonu Churchillovi vděčíme za vyhrání války a za své osvobození více, než kterémukoliv jinému muži.«

Komunisté ho hlučně oslavovali.

Viděl jsem jiný příklad jeho odvahy, když mne vzal do Národního divadla na představení Janáčkovy opery *Káťa Kabanová*. Byl jsem zoufale unaven a na konci dlouhé opery jsem povstal a chtěl jsem odejít. Jan mne stáhl zpět. »Počkejte,« řekl. Nato postavil se do předí lože a vyvolával dirigenta Talicha, kterého si komunisté vzali na mušku a nařkli ho ze spolupráce s Němci a který byl znovu ustanoven dirigentem hlavně díky Janovu úsilí. Všechno posluchačstvo, v němž byl i president a paní Benešová, následovalo Janova příkladu a když se Talich na naléhavé volání objevil na scéně, dostalo se mu ovací, jaké jsem neslyšel v žád-

ném jiném divadle. Byla to ve skutečnosti protikomunistická demonstrace a Jan ji vedl.

Byl to zase jiný Jan, který mne vzal s sebou do Lán, abych se tam rozloučil s Benešem. President pro nás objednal koně, ale nikdo z nás neměl chuť se projeti. Jan proto rozhodl, že přijedeme později a vezl mne oklikou přes Lidice, ne krásné, ale dojemné prázdnotou svého zpuštění, s pomníkem zohyzděným plošinou pro řečnění.

Z Lidic jsme jeli do Lán veselými kvetoucími bezy a zastavili jsme se u malého hřbitova, kde je pohřben Tomáš Masaryk. Místo samo se podobá spíše ovocnému sadu než hřbitovu a Masarykův hrob je malý travnatý čtverec u zdi, porostlé zelení. Není na něm náhrobku, ani kříže, ani desky, nic co by ukazovalo, že to je hrob Masarykův, kromě malých kytiček z lučních květin, které lidé přinášejí na hrob každý den.

Stáli jsme zde v tichu několik minut. Nyní však již Jan zesmutněl a když jsme přišli k presidentově zámku, zavedl mě postranním vchodem do pokoje, ve kterém jeho otec zemřel. Veliký pokoj s okny ve dvou stěnách a s krásnou vyhlídkou na park a lesy. Posmrtná maska hlavy presidenta-filosofa a otisk jeho ruky byly položeny na stolku naproti lůžku. Jinak vše, i samotné lůžko, bylo přísně jednoduché. Vzpomínal jsem si jen na knihovnu. I ta byla jednoduchá, poněkud nevzhledná a spíše se hodila do pokoje studenta než do bytu presidenta. Tomáš Masaryk byl

však jednoduchý a nezměnil se, když se stal prezidentem. Rád pracoval a bydlel v témže pokoji a chápau, proč uprostřed nádhery Černínského paláce Jan následoval jeho příkladu.

Cestou z Lidic do Lán Jan skoro nemluvil. Doléhaly naň vzpomínky na otce. Když jsme sestoupili do presidentova bytu, Janův smutek zmizel a zúčastnil se čile obvyklé dlouhé politické debaty s Benešem.

Téhož večera dával Jan malou recepci na moji počest a otevřel své přijímací místnosti. Kromě našeho velvyslance Phila Nicholse a Marie Davenportové, známé americké spisovatelky a dobré Janovy přítelkyně, dvanáct dalších hostů byli Češi. Byli mezi nimi Ferdinand Peroutka, Olga Scheinpflugová, vdova po Karlu Čapkovi a sama známá básnířka a herečka, a V. Hurban, československý velvyslanec ve Washingtonu, se svou chotí. Buffet byl nádherný, s hojností vodky a všech ostatních druhů alkoholu.

Češi mě prosili, abych přemluvil Jana, aby hrál na piano. Prý již nehraje, řekli mně, a spoléhali na mne. Trvalo dlouhou dobu než jsem ho dostal k pianu. Ale když začal, hrál přes hodinu a paní Hurbanová zpívala české a slovenské národní písně, všechny tklivé a nostalgické. Jan byl rozcitlivělý a jeho oči se zalily slzami.

V jistém směru nejlepším jeho výkonem byla imitace Prokofieva, velkého sovětského skladatele, který byl v Praze na hudebním festivalu. Jan dovedl hrát a

improvisovat natolik, že mohl imitovat kteréhokoliv skladatele.

Začal mohutnou serií hřmotných basových diskordů, hraných současně s jakýmsi vysokým ptačím trilkem. Najednou změnil: »Nyní trochu melodie,« řekl a zahrál několik akordů. Tu, předstíraje velké uleknutí, pozvedl levou ruku, kousl se do malíčku, podíval se s obavami kolem a zašeptal: »Ne, ne, to Stalin nedovoluje!« Nato, pracuje oběma rukama jako kladivy, zakončil třeskutými diskordy. Byla to jiskřivá parodie, zcela v souhlasu s politickými názory jeho přátel.

Bylo hodně pozdě po jedné hodině v noci, když poslední host odešel, ale Jan a já jsme seděli a mluvili skoro do třech hodin. Byl to krásný večer, nikoliv snad však nejlepší příprava na úmorný den, který byl před námi. Jan měl mluvit na velkém slovanském shromáždění v přírodě k uctění památky jihočeských partizánů, kteří padli v boji proti nacistům. Bude to, řekl mně Jan, skoro úplně komunistická manifestace, a Mnich, kde se měla konat, byl vzdálen osmdesát nebo ještě více mil od Prahy.

Jan nedělal příprav. Po našem návratu z Lán, těsně před tím než hosté přišli, našel na svém stole balíček. Byla v něm bible s poznámkami jeho otce. Tomáš Masaryk ji dal panu Šámalovi, svému starému kancléři a vůdci podzemního hnutí v první světové válce. V druhé světové válce nacisté Šámala zatkli a umučili ho k smrti v Berlíně. Díky hlavně Janovu úsilí byl

jeho popel nalezen a přivezen do Prahy několik dní před mým příjezdem. Paní Šámalová z vděčnosti poslala bibli Janovi.

Otevřel ji namátkou, chvíli četl a prudce povstal: »Mám téma pro svou zítřejší řeč,« řekl.

Druhý den ráno vyjeli jsme brzy po deváté; zastavili jsme se v městě pro Marcii Davenportovou a dali se autem na dlouhou cestu. Pršelo a Jan byl skleslý a unavený. V Táboře připravil pro nás výbor partizánů, většinou z komunistů složený, bohatý oběd. Déšť již přestal a když jsme vyjeli na Mnich, viděli jsme v dálce shromáždění. Prostředí bylo imponující. Pomník, který měl být odhalen, stál dosud zahalen v černé na malé rovině, uprostřed mírně stoupajícího svahu nevysokého kopce. Zde na širokém travnatém prostranství bylo shromážděno asi dvacet tisíc lidí: vesničané v národních krojích, legionáři z první světové války, vojsko, důstojníci a vojenské kapely, diplomatictí zástupci Sovětského svazu, Polska, Jugoslávie a Bulharska. Marcia Davenportová a já jsme byli jedinými neslovany v tomto velikém davu.

Na pravo od pomníku byla vyhražena sedadla pro vdovy a matky padlých. Na levo bylo malé podium se stolkem pro řečníky. S podia byl překrásný pohled do širokého kraje s loukami a obilnými poli v údolích a vlnícími se vršky, pokrytými lesy. V dálce byla vidět modrá čára Ratibořských hor.

Usedli jsme na tribuně v druhé řadě, přímo za slo-

vanskými velvyslanci. Jan byl nervosní jako ustrašené štěně, byl neklidný a neustále mne žádal o cigarety. Jeho řeč přišla na řadu dosti pozdě. Jakmile vstoupil na tribunu, nervosnost ho opustila. Měl výhodu před ostatními řečníky, mezi nimiž byl Rudolf Slánský, asketicky vypadající a fanatický generální tajemník komunistické strany. Komunisté přednesli bouřlivé politické řeči při příležitosti, kterou střízlivé davy považovaly za vzpomínku za mrtvé.

Jan začal zvolna. Řekl, že je ministrem bez politické strany. Někdo by snad mohl říci, že je nad stranami, on je však může ujistit, že je velmi pod stranami. Bylo slyšet smích a hlučný potlesk. Po smíchu následovaly slzy, když mluvil o mužích, kteří padli. Jeho řeč byla prostá a šla od srdce.

Na lavicích vdov a matek dvě ženy tiše a bez přestání plakaly. Před řečnickou tribunou byla skupina děvčat, jejichž pestré národní kroje tvořily barevný kruh kolem Jana. Slunce nyní svítilo s jasného nebe a pozoroval jsem hezké děvče, jehož oči byly na Jana upřeny s láskou a obdivem. Její obličej byl ozářen vírou, s jakou se setkáváme jedině u poutníků v Lurdech.

Jan mluvil dále o všeslovanské manifestaci. Vzdal jí hold. Slované doplatí na každou válku. To se již nesmí stát. Jan pokračoval a vysvětloval, čím musí být slovanské bratrství. Musí pracovati pro dobro a nikoliv pro zlo. Jeho základním kamenem musí být láska. Nesmí štvát a nenávidět. Nato citoval text z Šámalovy

bible o milosrdenství a pokoře. Mluvil o bratrství lidí a o Spojených národech. Ještě jednou se zmínil o padlých, kteří zemřeli, aby jiní mohli žít. A poslední výzvu »makat« doprovoďil obrazně pohyby celého těla. Pak usedl.

Když byla slavnost zakončena zpěvem husitské hymny »Kdož jste boží bojovníci« davy obklíčily Jana, a Marcia Davenportová i já jsme ho jen s obtížemi sledovali k autu. Bylo to jeho největší vítězství. Nikoho jiného si lidé nevšímali a v každé vesnici na zpáteční cestě z Mnichu do Tábora sedláci mu vycházeli vstříc, aby ho pozdravili. Měl úměv a vtip pro každého.

Na dlouhé zpáteční cestě z Tábora do Prahy byl zcela změněný. Měl povznesenou náladu a zdálo se, že všechny stopy únavy zmizely. Po celou dobu cesty domů nás bavil proudem anekdot, osobních vzpomínek a dost odvážných historek. Kdybych ho nebýval tak dobře znal, nevěřil bych, že je to týž člověk, kterého jsem před jeho řečí zásoboval cigaretami.

POSLEDNÍ ÚDOBÍ.

Opustil jsem Prahu 20. května, proživ tam jeden z nejnamáhavějších týdnů ve svém životě. V době šesti dnů v Černínském paláci jsem viděl Jana častěji než za třicet let co jsem ho znal. Věnoval mně mnoho svého času. Když jsme skončili práci, seděli jsme každý večer dlouho do noci a mluvili jako bratři. Přes poměrný optimismus oficiálních kruhů jsem cítil, že může uplynout dlouhá doba než znovu navštívím Prahu, a na pomalé zpáteční cestě Německem jsem napsal dlouhý rozbor Janova duševního stavu v té době. Zde jej mohu jedinež stručně vypsát. Politicky byl mnohem šťastnější nežli dříve. Neměl v lásce sovětské vůdce a obával se jich. Nejvíce se však strachoval roztržky mezi Spojenými státy a Sovětským svazem. Dráždili ho Američané, kteří, cítil, nerozumí Evropě. Vlastních komunistů se neobával, byl jist, že jsou na sestupu. Řekl mi, že si s nimi dovede lehce poradit a opravdu jsem viděl, jak to dělal.

Když jsme byli s Benešem, Jan mu řekl: »Jste nejoblíbenější muž u nás, já jsem druhý a předseda sněmovny David je třetí, nikoliv Gottwald nebo Slánský.« Řekl, že zkoumání veřejného mínění by potvrdilo toto

pořadí, ale v hloubi srdce myslel a také mně to soukromě řekl — že on je na prvním místě. Podle toho, co jsem viděl a slyšel, nebylo to tvrzení přehnané.

Přestože měl mnoho politiků mezi svými přáteli, neměl rád běžný denní politický život a nikdy nevstoupil do žádné politické strany. Jeho vlastní politická moc spočívala v jeho osobním kouzlu a v řečnické dovednosti. Mohl nadiktovati řeč v pěti minutách a slyšel jsem, jak to udělal pro českého delegáta, který právě odjížděl na mezinárodní kongres rotariánů do Chicaga. Bylo to mistrně uděláno, protože měl šťastný dar vyjádřit všední věci neobyčejně originelním způsobem. Nebylo nikoho v Evropě, kdo by ho předčil jako rozhlasového přednašeče a když jsem byl v Praze, bylo již prodáno šedesát tisíc výtisků jeho londýnských rozhlasových projevů.

V konstruktivní politice byl jen doplňkem Benešovým, který byl daleko silnější osobností. Hlavní slabinou Jana jako politika byla váhavost. Nerad se kohokoliv dotknul; dával přednost oddalování před okamžitým rozhodnutím a sliboval více než by kdokoliv mohl splnit. Snažil se své sliby dodržet, zejména vůči skromným a pokorným, kteří měli k němu vždy přístup a které nikdy nezklamal. Den však nebyl dosti dlouhý, aby mohl všechny uspokojit. Začínal u telefonu v ložnici v osm hodin ráno. Někdy byl tak zaneprázdněn, že se nemohl obléknout před jedenáctou hodinou. A tak to pokračovalo po celý den až do půlnoci.

Tělesně byl unavený muž, který žil na úkor svých nervů a špatně spal. Přestože rád říkával, že jeho dědeček kočí byl hlučný piják, sám pil jenom pivo, když jsme byli sami. Za mé návštěvy podrobil ho jeho lékař důkladné prohlídce a výsledek byl, jak mně řekl, úplně uspokojivý. Věděl jsem však, že je nejenom unavený, ale také, že ráno trpí dusivým kašlem. Byl jsem přesvědčen, že trpěl-li někdo nervovým vyčerpáním, byl to Jan.

Vždy jsem ho považoval za osamoceného člověka, jehož veselost byla maskou, nikdy však jsem si před tím neuvědomil, jak žalostně osamělým mohl být v městě, kde znal každého. Jeho práce spočívala v plnění namáhavých povinností pro jeho zemi. Vládní schůze byly pro něj únavnou povinností. Nechtěl jít na vzpomínkovou oslavu na Mnich a ulevilo se mu, když bylo po ní, ale těšilo ho, když jsem mu řekl, jak znamenitě se mu zdařil úkol, kterého bylo nutně zapotřebí.

Byli ovšem čeští přátelé, kteří tvrdili, že se stal důležitou osobností na mezinárodní scéně a že by byl nešťastný, kdyby ji měl opustit. Toto tvrzení bylo správné jen s jedné stránky. Jan byl umělec. Patřil veřejnosti a každý, kdo patří veřejnosti, nerad ji opouští dobrovolně nebo beztrestně. Ale takřka jeho poslední slova, která mi řekl v Praze, byla: »Kdyby Bůh dal a já se mohl toho všeho zbavit...«

Nepochybuji, že tato slova byla upřímná. Přání bylo částí vnitřního boje, který trval v jeho srdci od Mni-

chova, a měl jsem o něj strach. Nyní, když jsem ho viděl, abych tak řekl obnaženého, měl jsem ho ještě radši než dříve.

Po mém návratu do Anglie události v Československu šly rychlým spádem. Generál Marshall již načrtl svůj návrh americké pomoci a evropské státy byly pozvány na konferenci do Paříže, aby se dohodly o jeho praktickém provedení. Dne 4. července 1947 československá vláda se sešla za předsednictví Gottwalda, tehdejšího ministerského předsedy a na Janův návrh pozvání přijala. Rozhodnutí bylo jednohlasné a diskuse netrvala dlouho.

Pět dní nato odjela do Moskvy československá politická delegace, složená z Gottwalda, dr. Drtiny a Jana, údajně na poradu se sovětskou vládou ohledně navrhované francouzsko-československé smlouvy. Příští den přišla rána z Moskvy. Stalin zakázal československé vládě zúčastnit se pařížské konference. Jan se vrátil otřesen. Později mně řekl: »Jel jsem do Moskvy jako zahraniční ministr nezávislého suverenního státu; vrátil jsem se jako sluha sovětské vlády.«

V témže měsíci červenci dostal Beneš první záchvat mrtvice. Širší veřejnost se o tom nedozvěděla, ale komunistickým vůdcům to bylo dobře známo.

Obávající se, že budou poraženi ve volbách v roce 1948, začali připravovat plány, jak se udržet u moci za každou cenu. První náznak věcí příštích přinesla aféra »pumových zásilek«. Tři vedoucí nekomunističtí

ministři, Dr. Zenkl, Dr. Drtina a Jan Masaryk, dostali poštou krabice s parfumy, v nichž byly výbušiny. Na štěstí úředník otevřel jednu krabici. Nestala se žádná škoda a ministři byli varováni. Vina byla jasně dokázána komunistům, ale ti mohli rušit a oddalovat oficielní vyšetřování.

Komunističtí vůdcové, kteří měli pod svou kontrolou tajnou policii, odhalili mezitím »spiknutí« na Slovensku, kde byla jejich síla nejslabší. Pomocí zcela nepatrných důkazů se jim podařilo zmenšiti početní zastoupení strany slovenských demokratů, nejsilnější to strany na Slovensku a reorganisovat sbor slovenských povereníků ke své vlastní spokojenosti. Tento malý puč byl generální zkouškou na únorový převrat v roce 1948.

Jan byl v cizině, když se toto sběhlo. Zastupoval svůj stát od konce září na Shromáždění Spojených národů v Lake Success. Dne 3. prosince mi někdo telefonoval. Byl to Jan. Byl ve svém bytě ve Westminster Gardens. Mohu přijít ho navštívit?

Bylo nepříjemné, smutné odpoledne. Našel jsem ho deprimovaného a hrozně unaveného. Byl v županu a levou ruku měl zavěšenu v pásce. Nežli odejel do Lake Success pohmoždil si sval na levém rameni. Stále ho to ještě bolelo. Řekl mi, že jeho američtí přátelé tvrdili, že si poranil rameno, když se příliš nakláněl přes „železnou oponu“.

Cítil se nešťasten ve Spojených státech, kde byl nucen sledovat sovětskou linii. Někteří Američané pochopitelně

nerozuměli jeho postoji. Byly otištěny klepy, že vydělal velké peníze na černém trhu a že se nevrátí do Československa. Řekl, že skutečně někteří američtí přátelé se snažili ho přemluvit, aby se vzdal politiky a stal se americkým občanem. Svádělo ho to. Pak se na mne podíval, jakoby hledal u mne souhlasu, a řekl: »Můžete odejít ze své země dvakrát nebo i vícekrát, pokud máte sílu k boji. Nemůžete to udělat, abyste bojoval proti svým vlastním krajanům.«

Měl jedinou myšlenku: vrátit se do Československa jak nejrychleji možno. Kdyby nebylo mlhy, která zdržela jeho letadlo z Prahy, byl by býval již pryč.

Vypravoval unaveně o Shromáždění Spojených národů. S velkou chválou a důvěrou mluvil o generálu Marshallovi. Dobře pracoval Hector McNeil. Sovětská delegace se chovala špatně a Vyšinský byl nejhorší. Byl vždycky hrubý jednak proto, že býval menševikem, jednak proto, že měl hrubost v krvi.

»Znal jste bývalého menševika Dana, velkého znalce marxismu, který tohoto roku zemřel ve Spojených státech?«

Řekl jsem, že jsem ho znal.

»Nuže,« odpověděl Jan, »měl jsem přítele Čecha, menševíka, který navštívil Dana nedlouho před jeho smrtí. Příklad se tázal Dana, jestli býval Vyšinský vždycky tak hrubý.«

»Hrubý,« řekl Dan, »vždycky byl hrubý. Když byl menševikem, vždycky jsme ho brzdili, neboť byl ne-

urvalý vůči svým protivníkům. Jeho odpověď byla vždy táž: „Co na tom záleží. Vždyť jsou to jenom bolševici.“

Byl jsem poněkud překvapen, že Jan nebyl pesimistou ohledně nastávajících jarních voleb v Československu. Komunisté nejsou zdaleka tak silní, jak se lidé domnívají. Půjde také sám do volebního boje a začne útočit, jakmile se vrátí do Prahy. Pro mě to byla dobrá zvěst, ale zeslabil její účinek, když dodal pochmurně: »Jestliže ovšem Rusové zakročí, je s námi konec.«

Mluvil docela otevřeně o Benešově zdraví, které bylo mnohem horší, řekl, nežli vysvítá z úředních zpráv a možná ovšem zase lepší, nežli o něm šíří šeptané zprávy. Měl záchvat, něco skoro jako skutečnou mrtvici. Zanechalo to potíže v řeči. Možná, že je to jen lehké, ale u člověka, jenž pracoval tak úsilovně jako Beneš, je to nebezpečné. Jan se vracel, aby sejmul s Benešových beder část jeho břemen.

Hleděl jsem naň s obavami v srdci. Neměl fyzických sil, aby nesl své vlastní břímě, neřku-li cizí.

Vzal jsem ho s sebou druhého dne do Carlton Grillu, aby se setkal s Bob Dixon-em, naším novým velvyslan-
cem pro Československo. Jan byl veselejší a dělal dobrý
dojem. Zavezl mě ke svému bytu a šel jsem s ním na-
horu. Vezl drobné vánoční dárky svým přátelům a mně
přivezl mýdlo a krabici Chesterfield cigaret. Když jsme
se loučili, vynaložil velké úsilí, aby byl veselý a pokle-
páváje mi po ramenou, řekl s úměvem: »Nic si z toho

nedělejte, starý kamaráde, My ty p porazíme.»

Byla to poslední slova z jeho úst, která jsem slyšel.

Za jeho krátké návštěvy v Londýně došlo k zajímavému a typickému incidentu. Řekl jsem Siru Orme Sargentovi, tehdy nejvyššímu úředníku ministerstva zahraničí, že Jan je v Londýně, a Sargent vyslovil přání ho vidět. Jan byl velmi rád a slíbil, že přijde. Ale do ministerstva zahraničí nepřišel a ani neoznámil Sargentovi, že změnil úmysl. Instinkt ho hnál domů. Byl příliš unaven než aby mohl mluvit s jinými lidmi nežli se svými.

Uplynulo jedenáct týdnů. Dne 20. února jsem byl hostem na obědě, který dával generál Sir Ian Jacob na počest Sira Phillipa Nicholse, jenž byl přeložen z Prahy do Haagu a byl v Londýně na dovolené. Mluvílo se hodně o Benešovi a o Janovi, a všichni přítomní se divili, když jsem jim řekl, že si Jan vezme život, jestli se situace zhorší.

Téhož večera došly první zprávy o československé krizi. Dvanáct ministrů občanských stran podalo demisi domnívající se, že prezident Beneš rozpustí parlament a vypíše všeobecné volby. Komunisté pod Gottwaldovým vedením obsadili místa v policii svými lidmi, připravující se na volby. Naléhali na presidenta, aby demisi přijal a schválil novou vládu, v níž oněch dvanáct ministrů nemělo být. Ozbrojení dělníci, organisovaní akčními výbory, byli již v ulicích. Komunisté se zmocnili vlády nad rozhlasem. Dne 19. února přijel do Prahy

Zorin, bývalý sovětský velvyslanec v Československu a nyní zástupce zahraničního ministra v Moskvě, *aby dohlédl na dodávky obilí ze Sovětského svazu.*

Beneš váhal po několik dní a Gottwald se stával čím dále tím naléhavějším. V odkládání však nebylo řešení. Situace byla nenávratně ztracena v prvních čtyřiaadvaceti hodinách a churavý president dne 25. února schválil novou ministerskou listinu, aby zabránil zbytečnému krveprolití. Gottwaldovi se podařilo dáti masku zákonodosti dobře připravenému státnímu převratu, když dosáhl součinnosti Fierlingerova křídla sociální demokracie. Takřka přes noc byl přeměněn svobodný demokratický československý stát v totalitní stát podle sovětského vzoru. Demoralisován Mnichovem a sedmi léty nacistické okupace, bez odhodlaného vedení, bez naděje na pomoc Západu, podlehl československý lid skoro bez odporu. Jedině studenti osvědčili veřejně svoji oddanost ideálům Tomáše Masaryka. Janův sen o svobodném Československu ve svobodné Evropě byl u konce.

Jan, který byl nemocný v posledních dnech krise, zůstal v nové vládě, myslím hlavně z oddanosti k Benešovi. Tento čin byl kritisován jak jeho československými obdivovateli, tak některými z jeho přátel na Západě.

Předvídal jsem, že nezůstane dlouho na svém místě. Koncem února jsem dostal od něho vzkaz, ve kterém mě prosil, abych udělal co mohu, aby se jeho jméno ne-

objevovalo v rozhlasových vysíláních a v novinách. Věděl, co dělá, bylo uvedeno ve vzkazu. Neděle 7. března byla výročím narozením jeho otce a byl uražen způsobem, jakým komunisté oslavovali tento svátek. Plné pocty byly vzdávány Tomáši Masarykovi, muži, který více než kdokoliv jiný byl odpůrcem násilí, a při tom téma oficiálních projevů bylo, že by souhlasil s komunistickým převratem, kdyby byl živ.

V pondělí ráno jsem byl volán k telefonu ve svém bytě v Hove. Volala mě Marcia Davenportová. Přijela přímo z Prahy se vzkazy pro Sira Orme Sargenta a pro mě. Řekla, že má příkaz navštívit nejdrive mě.

Řekl jsem jí, že budu v Londýně ve středu ráno, ale nabídl jsem, že přijedu okamžitě, jde-li o naléhavou věc. Chvilku přemýšlela a řekla: »Středa se hodí.« Sdělila mně telefonem, že stav je mnohem horší než si svět uvědomuje a že postavení Benešovo a Masarykovo je hrozné.

Ve středu ráno jsem jel ranním vlakem do Londýna a byl jsem ve svém klubu před půl jedenáctou. Byl jsem ihned volán k telefonu. Někdo z redakce Evening Standardu řekl: »Můžete nám něco říci o Janu Masarykovi?« — »Proč?« zeptal jsem se nejistým hlasem — »co se stalo?« — Nato přišla odpověď: »Spáchal sebevraždu. Byl nalezen mrtvý v 6.30 ráno před Černínským palácem.«

S těžkým srdcem jsem šel do hotelu Claridge's za Marcii Davenportovou. Byla zdrcena a nemohla s po-

čátku souvisle mluvit. Řekla, že Jan ji poslal do Anglie s příkazem, aby nejdřív navštívila mě a požádala mne, abych ji uvedl k Siru Orme Sargentovi. Vzkazy pro mě a Sargenta byly stejné. Jan se chystal k útěku. Chtěl, abychom mu důvěřovali.

»Co jsou nyní platné vzkazy?« řekla Marcia. V tu chvíli zazvonil telefon. Žádala spojení s americkým velvyslanectvím v Praze a u telefonu byl Steinhardt. Rozhovor byl krátký. Janova smrt byla úředně potvrzena komunistickou vládou. Steinhardt nemohl telefonem říci víc.

Zůstal jsem s Marcií dvě hodiny a řekla mně vše, co věděla. Nevyprávěla souvisle a shrnul jsem její vyprávění krátce takto:

Jan ji poslal do Anglie v neděli 7. března. Vzkazoval mně, že zůstane později za hranicemi, až pojedou na nějakou konferenci. Situace že je mnohem horší nežli si mohl představit. Demise 12 ministrů byla těžký omyl a učinila jeho postavení ještě obtížnějším. Byl špehován vlastními lidmi. Nemám za žádných okolností jezdit do Prahy. Můj život by byl v nebezpečí.

V sobotu byl v Sezimově Ústí navštívit Beneše, a Beneš mu řekl: »Musel jsem nést tíhu Mnichova, když jste byl v cizině. Dnes jsem starý a nemocný, musíte zůstat a pomáhat mně a vlasti.« Jan se vrátil z této návštěvy hluboce deprimován a řekl Marcii, že Beneš již nikdy neuvidí Hrad. Byl zlomený muž. Když přišla krise, Jan zůstal na svém místě, jednak, aby byl opo-

rou Benešovi, jeďnak aby zachránil jiné, kteří byli v nebezpečí. Nepodařilo se mu to. Nyní byl konec.

* * *

Uvažování o způsobu, jak Jan zemřel, nemá místa v líčení našich osobních styků. Je to dosud nevyřešená záhada a pravdu zná jen několik komunistů a snad ani oni ne.

Mohu zaznamenat několik prostých skutečností. Mnozí jeho spoluobčané věřili a dosud věří, že byl zavražděn a celá řada nepřímých důkazů tomu nasvědčuje. Jakmile bylo jeho tělo nalezeno, ministr vnitra Nosek, jenž kontroloval bezpečnostní policii, a Clementis, Janův nástupce v zahraničním ministerstvu, přijeli rychle na místo a tito dva komunisté se všeho ujali. Policejní lékař, který byl okamžitě povolán, vydal prý nález o sebevraždě. Několik týdnů později byl nalezen mrtev ve své kanceláři na policejním ředitelství a komunisté oznámili, že on také spáchal sebevraždu. Žádné veřejné šetření o důvodech Janovy smrti nebylo provedeno.

Okno v koupelně, pod kterým jeho tělo bylo nalezeno, bylo nevhodně přístupné pro člověka Janovy postavy. Je také zřejmé, že komunisté měli veškeré důvody ho navždy umlčet, objevili-li Janův úmysl opustit zemi. Jeho zatčení mohlo vyvolat občanskou válku. V cizině a na svobodě by byl býval nebezpečným odpůrcem, neboť jeho hlas, známý všemu obyvatelstvu, mohl mít neodolatelnou přitažlivost.

Na druhé straně se komunisté zdáli být překvapeni tragedií a uplynula jistá doba než vypracovali oficiální vysvětlení. Kancléř presidenta Beneše Jaromír Smutný byl přítomen, když Nosek a Clementis přinesli presidentovi zprávu o Janově smrti; řekl mně, že oba byli zřejmě rozechvěni a že Nosek měl v očích slzy. Byla-li to vražda, pak myslím, že Nosek v ní nehrál roli, a že rozkaz k ní přišel od vzdálenější autority, a že byla provedena agenty, kteří přijali příkazy z ciziny.

Komunisté přirozeně nemohli připustit, že to byla vražda, spustili proud propagandy, v níž připsali vinu Západu. Gottwald prohlásil na pohřbu, při němž statisíce lidí stálo v ulicích, že Jan byl dohnán k sebevraždě domnělými útoky jeho západních přátel za to, že zůstal v nové komunistické vládě. Tento názor již vyslovil Nosek, když podával zprávu československému parlamentu a zprávu rychle převzal kontrolovaný tisk a rozhlas ji oznámil světu. Komunisté šli dokonce tak daleko, že v rychlosti vytvořili novou versi »Pohádky o šťastném Honzovi«, ve které Jan, přesvědčiv se o věrolomnosti svých západních přátel, našel světlo pravdy a »v této radostné době pro jeho lid neodešel ani na Západ, ani na Východ, ale do země, z níž není návratu.«

Tyto pokrytecké pokusy oklamat lidi se nesetkaly se zdarem a bylo jich brzy zanecháno. Ve skutečnosti nebylo vůbec nepřátelských nebo urážlivých posudků v Anglii, a jen velmi málo ve Spojených státech, kde

Janovi přátelé si dobře uvědomovali, že se pokoušel zachránit aspoň něco z vraku Masarykovy demokracie. A cit československého lidu byl zdravý. Věděli, že nebyl komunistou. »Nikdo mně nebude předpisovat, jaké knihy mám číst, jakou hudbu mám poslouchat a jaké přátele si mám vybírat.« Tuto a podobné věty slyšeli z jeho úst příliš často než aby mohli být oklamáni, a jeho smrt, přicházející v zápětí po narozeninách jeho otce, byla sama o sobě výmluvná. Vláda, která použila násilí, aby se dostala k moci, nebyla místem pro syna Tomáše Masaryka.

Při oslavách narozenin svého otce Jan nešel k hrobu do Lán s ostatními ministry. Šel později sám a postál tam hodinu. Co myslel nebo cítil, nikdo se nedozví, jednou věcí jsem si však jist. Vědomí, že narozeniny jeho otce jsou pokrytecky oslavovány z čistě oportunistických důvodů lidmi, kteří bourají jeho dílo, muselo býti pro Jana smrtelným utrpením a myslím, že je pravděpodobné, že své rozhodnutí učinil při tomto samotářském rozjímání. Nepochybuji, že připravoval útěk. A také nepochybuji, že ve chvíli, kdy mělo dojít k činu, rozhodl se pro jednodušší východisko. Došel ke konci svých tělesných a duševních sil a moje znalost jeho osoby a můj vnitřní instinkt mně říkají, že propůjčiv své jméno nové vládě v naději, že ji přibrzdí, poznal, že spolupráce je nemožná a obětoval život na znamení protestu.

Jan dnes leží vedle svého otce v Lánech, v travou

zarostlém hrobě, a mužští potomci Masarykovi vymřeli. Komunisté si již nepřivlastňují ani otce, ani syna. Díla Tomáše Masaryka již dávno nejsou na knižním trhu. Jeho dílo je souzeno povýšenými a neomylnými lidmi, kteří je zničili a jeho pokoj na zámku v Lánech, jehož se ani Němci za okupace nedotkli, byl vyklizen prezidentem Gottwaldem.

Janův soubor rozhlasových projevů »Volá Londýn« byl odstraněn z knihkupectví, ale jeho hlas, který Trygve Lie vhodně nazval hlasem Spojených národů, stále se tajně ozývá v srdci jeho krajanů. Spí, avšak přesto dále žije. Je milionům symbolem slušného světa, který mohl být a dá Bůh, že zase bude.

Byl opravdu člověk k pomilování a štědře a hluboce miloval svou zem. To nebylo jenom dědictví po otci. Jeho láska rostla dlouhými léty a zkušenostmi. Osobně jsem nikdy nepochyboval, že v jeho srdci Anglie následovala hned po Československu a myslím, že ti Čechoslováci, kteří ho znali nejlépe, jsou téhož názoru. Uvedu jenom jeden příklad: Klímu, jenž mu sloužil po čtyřicet let, a jenž mně řekl, že Masarykova slova na rozloučenou při jeho poslední návštěvě v Londýně v prosinci 1947 byla: »Budu zde zpátky v bytě v únoru. Je to jediné místo, kde si mohu skutečně odpočinout a potřebuji dlouhý odpočinek.« Přesto, že osud žádal jeho přítomnost v rodné zemi, ponechal si byt ve Westminsteru až do konce.

Nevšední pocty byly prokázány jeho památce muži

Poslední údobí

a ženami všech národností, poněvadž byl v pravém smyslu slova světoobčanem. Nejlepší však posmrtnou vzpomínku jsem slyšel nedávno. Jeden z jeho londýnských zaměstnanců, Čech, jenž byl u něj dlouhá léta, byl se představit jedné z mých známých. Zeptala se ho, co soudí o Janovi jako zaměstnavateli: »Nevím,« odpověděl Čech prostě. »Nebyl nikdy mým zaměstnavatelem, byl mým přítelem.«

*Anglický original této knihy vyšel v únoru
1951 jako bibliofilské vydání tiskem firmy
The Droghmore Press v Londýně.*

*

*Český překlad vydal 1. prosince 1952 Ústav
Dra Edvarda Beneše pro politické, hospo-
dářské a sociální studium v Londýně W.1.,
45, Hans Place.*

*

Přeložil a obálku navrhl Milan Smutný.

*

*Knihu vytiskla firma
Warwick Printing Co. Ltd., Warwick.*

Ústav dra Edvarda Beneše pro politické, hospodářské a sociální studium v Londýně, 45, Hans Place, S.W.1, byl založen 7. března 1950 u příležitosti 100. výročí narozenin presidenta T. G. Masaryka.

Ústav Dra E. Beneše má za účel podporovati studium politických a sociálních věd se zřetelem k životnímu dílu zakladatelů Československé republiky T. G. Masaryka, Milana R. Štefánika a Edvarda Beneše, v duchu jejich programu pokrokové demokracie, založené na úsilí o pravdu a bratrství mezi lidmi a národy.

Ústav je nepolitické studijní středisko. K dispozici zájemců má knihovnu, čítárnu časopisů a revuí, pořádá přednášky a diskuse a vydává sbírku »Doklady a rozpravy«. V Ústavu je archiv publikací československého exilu a shromažďují se doklady týkající se obzvláště politických událostí od Mnichova.

Ústav vítá každou spolupráci československé zahraniční veřejnosti k uskutečňování úkolů, které má v programu.
